Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ - ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ένας λαὸς ὑψώνεται ἅμα δείξῃ πῶς δὲ φοβᾶται τὴν ἀλήθεια.—ΨΥΧΑΡΗΣ.

Κάθε γλώσσα ἔχει τοὺς φυσικούς της κανόνες.
ΒΗΛΑΡΑΣ

ΧΡΟΝΙΑ Ε'. ✱ ΑΘΗΝΑ, ΚΕΡΙΑΚΗ 25 ΤΟΥ ΝΟΕΒΡΗ 1907 ✱ ΓΡΑΦΕΙΑ: ΔΡΟΜΟΣ ΖΗΝΩΝΑ ΑΡΙΘΜ. 2 ✱ ΑΡΙΘΜΟΣ 271

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΨΥΧΑΡΗΣ. Ἡ Ἄρρωστη Δούλα (τέλος).
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ. Γιὰ τὸ δράμα, ὄχι γιὰ τὸ θέατρο.
ΙΔΑΣ. Τὸ ἔθνος, οἱ τάξες καὶ ὁ ἕνας.
ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ. Τραγοῦδι τῶν ξενιτεμένων
ΠΟΙΗΜΑΤΑ. Α. Ε.
ΠΑΡΑΓΡΑΦΑΚΙΑ

ΓΙΑ ΤΟ ΔΡΑΜΑ, ΟΧΙ ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ*)

Ἐδῶ καὶ κάμποσο καιρὸ φάνηκ' ἕνα δικό μου σημείωμα γιὰ τὸ θέατρό μας· κάπως συγκίνησε· πιὸ πολὺ θύμωσε· μάλιστα οἱ τελευταῖες του ἀράδες φαντάξανε σὰν πάρα πολὺ κόκκινες γιὰ τὸ κοντύλι ἀνθρώπου κάπως ἥσυχου. Δυὸ δραματογράφοι πικρὰ, καθὼς θυμοῦμαι, μοῦ ἀντιμιλήσανε στὸν τύπο. Μιὰ φιλική ἐφημερίδα μοῦ ἔκαμε τὴν τιμὴ νὰ μὲ γελοιογραφήσῃ, σατυρικώτατα, ὡς εἶδος Ἀλήπασα. Ποιός ξέρει! Μπορεῖ νὰ ξέχασα, μέσα στὸ σημείωμά μου, καὶ κάνα δυὸ σημάδια ἀπὸ κεῖνα ποὺ παρηγοροῦν· μπορεῖ τὸ συμπέρασμα νὰ εἴτανε ρητορικώτερα ριμμένο παρ' ὅσο ἔστεκε.

Ἡ οὐσία τοῦ λόγου μου εἴτανε πὼς τὸ θέατρό μας στέκεται σ' ἐμᾶς παρακάτου κι ἀπ' ὅλα τἄλλα εἴδη τῆς Τέχνης. Τὸ θέατρό μας δὲν ξέπεσε, γιατὶ δὲν ὑψώθηκε· ἁπλούστατα, σέρνεται. Ποῦ ἡ λυρικοεπικὴ ποίηση, ποῦ τὸ διήγημα, εἴτε σὰν παραμύθι, εἴτε σὰ ρομάντσο ξετυλίγεται, ποῦ ἡ κριτικὴ ἀκόμα πρόζα, ποῦ κάποιες ἄλλες ὄψες τοῦ πεζοῦ μας λόγου, τοῦ διδαχτικοῦ καὶ πραχτικώτερου! Τὸ δράμα τἀφήκαν πολὺ πίσω.

Ἀπὸ τότε δὲν μπορῶ νὰ πῶ πὼς δὲ βάλθηκε φιλότιμη προσπάθεια, πὼς δὲν ἔγινε δουλειὰ κάποια, ποὺ νὰ μᾶς κάνῃ νὰ ἐλπίζουμε πὼς τὸ μπουσούλισμα γίνεται περπάτημα, πὼς ἀπὸ τὸ περπάτημα θὰ φυτρώσουνε φτερά. Δὲν τὸ κρύβω πὼς δὲν εἶμαι καὶ σὲ θέση νὰ μιλήσω μὲ τὸ νῦ καὶ μὲ τὸ σῖγμα, καθὼς θὰ ταίριαζε, γιὰ τὰ θεατρικά μας τὰ καθέκαστα. Γιατ' εἶμαι ἀπὸ κεῖνους ποὺ σπανια φαίνουνται στὸ θέατρο· καί, τὸ χειρότερο, εἶμαι ἀπὸ κεῖνους ποὺ τὴν ἀνάγκη μιᾶς τέτοιας ἀπόλαψης δὲν τὴν παρανοιώθουνε. Δὲν ξέρω ἄλλοῦ τί γίνεται· ἐμένα ἡ ἀσάλευτη ζωή μου τέτοια εἶναι. Κάθε φορὰ ποὺ βρέθηκα σὲ θέατρό μας, ἐνιὰ φορὲς στὶς δέκα, στενοχωριέμαι καὶ ζαλίζουμαι. Ἀνθρωποσούσουρο τριγύρω μου· νοικοκυρέοι ποὺ σὲ διασκεδάζουν· Ἀριστοτέληδες ποὺ σὲ ἀποστομώνουν· ξύλα κούτσουρα ποὺ σὲ πειράζουν· ἐξυπνάδες καὶ κουταμάρες τοῦ ἴδιου ποιοῦ· διαλείμματα πληχτικώτερα ἀπὸ τὰ παιξίματα· κυριῶν καπέλλα ποὺ δὲ σ' ἀφίνουν νὰ διῇς· γυναικῶν πρόσωπα ποὺ δὲ σ' ἀφίνουν νὰ προσέξῃς. Αὐτὰ τριγύρω μου· κι ἀπάνου στὴ σκηνὴ ἕν' ἀδιάκοπο σάλεμα καὶ ξεφωνητὸ πασαλειμμένων ἀνθρώπων ποὺ θὰ σκοτώνουνται ἢ νὰ τὸ σκοτώσουν τὸ ἔργο ἢ νὰ τὸ φουσκώσουν ἀνυπόφορα. Ὅλα τοῦτα, ἀντικείμενα ποὺ μπαίνουν ἀνάμεσα τοῦ ἔργου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ μου, καὶ δὲ μ' ἀφήνουνε νὰ πλέξω μ' ἐκεῖνο τὴ γνωριμιὰ ποὺ στέκει. Κι ἀνίσως τὸ ἔργο μοῦ φανῇ κακό, μοῦ τὸ κάνει χειρότερο ἡ προσπάθειε τῶν ὑποκριτῶν νὰ τὸ παρουσιάσουνε γιὰ καλό, σὰν ἕνα συγύρισμα μιᾶς «πανάσκημης, χυτρόχειλης, χαμηλοφρύδας, μαύρης», ποὺ λέει ὁ στῖχος ὁ βυζαντινός· κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ μεριὰ ἡ κρίση τοῦ κόσμου γύρω μου, πού, δὲν ξέρω γιατί, συχνὰ πυκνὰ τυχαίνει νὰ εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴ δική μου. Κι ἂν τὸ ἔργο μοῦ φανῇ σωστό, πάλι τότε μπαίνει ἀνάμεσό μας κάτι τι ἀδιάκριτο κ' ἐνοχλητικό, καὶ δὲ μ' ἀφίνει νὰ τὸ χαρῶ, καθὼς πρέπει· Πάντα ὁ ὑποκριτής, ὁ κόσμος γύρω μου, ὁ τόπος, ἡ στιγμή. Ὁ ἕνας θὰ μὲ πειράζῃ μὲ τὴ γνώμη του τὴ στενή· ὁ ἄλλος θὰ μὲ σέρνῃ μὲ τὴν κρίση του, ἂν ταιριάζει κάπως μὲ τὴ δική μου, καὶ δὲ θὰ μ' ἀφίνῃ νὰ λογαριαστῶ ἥσυχα ἥσυχα μὲ τὴν ἀνεξάρτητη σκέψη μου, ποὺ ἀργὰ ἀποφασίζει, μὰ εἰλικρινά. Ὁ ἠθοποιὸς δὲ μ' ἀφίνει νὰ τἀπολάψω ἀγνό· ἢ θὰ μοῦ τὸ παραλλάξῃ, ἢ θὰ μοῦ τὸ κατεβάζῃ Ὁ νοῦς μου, ἀνήμπορος νὰ δεθῇ μὲ θέαμα σὰν τὸ θέατρο· ἐκεῖ ποὺ βλέπω, μύριες σκέψες μοῦ μπερδεύουνε τὸ νοῦ, μὲ κοιμίζουν ἢ μὲ ταξιδεύουν. Ξυπνῶ. Ἡ παράσταση τράβηξ' ἐμπρός, μοῦ ξέφυγαν μπορεῖ τὰ πιὸ σημαντικά της. Τέλειωσε. Γιὰ νὰ τὸ νοιώσω καὶ γιὰ νὰ τὸ αἰστανθῶ τὸ δράμα, καθὼς τοῦ ἀξίζει, δὲ μοῦ φτάνει, νὰ τὸ διῶ· πρέπει, προτήτερα γιὰ πιὸ ὕστερα, νὰ τὸ διαβάσω.

Τὰ ἔργα τὰ δοκιμάζω στὸ δικό μου τὸ θέατρο· στὸ θέατρο τῆς φαντασίας μου· τὸν εἶπα κάπου καὶ ἄλλοτε τὸ λόγο τοῦτο, καὶ κάποιοι φίλοι μου τεχνοκρῖτες σὰ νὰ μὲ γελάσαν· μὰ τὸ γέλοιο τους ἄκριτο. Στὸ θέατρο τῆς φαντασίας μου, ἐκεῖ βλέπω, νοιώθω, μαντεύω, καθὼς τοῦ ἀξίζει, καὶ καθὼς μοῦ ἀξίζει. Κάθε φορὰ ποὺ τὸ στοχάζουμαι, τόσο πιὸ πολὺ ὑποψιάζουμαι τοῦτο: Τὸ δράμα, ἔχοντας τὸ θέατρο γιὰ μέσο του ἐκφραστικό, στέκεται πιὸ κάτου ἀπὸ τοὺς ἄλλους τρόπους ποὺ φανερώνουν τὴν ὀμορφιὰ τῆς Τέχνης. Μουσικέ, μὲ τὴ νότα σου ἀπάνου στὸ ὄργανό σου, τὸ μικροσκοπικό, τὶς πιὸ πολλὲς φορές, ὅπου κι ὅπως κι ἂν σταθῶ, καὶ μὲ κλειστὰ τὰ μάτια, μόνο τὴν ψυχή μου ἀνοίγοντας, μὲ μπάζεις μέσα στὸν παράδεισο τῆς Τέχνης σου. Ζωγράφε ἢ γλύπτη, μ' ἕνα στὴν πέτρ' ἀπάνου χάραμα, μὲ μιὰ σὲ ἕνα πανὶ ἀπάνου χρωματιά, μοῦ βάζεις μέσ' ἀπὸ τὰ μάτια στὴν καρδιά μου τὸ νόημα τῆς Τέχνης σου. Ποιητή, τὸ στίχο σου στὸ χέρι μου τὸν ἔχω ὑποταχτικό, στὴν τσέπη μου κρατῶ τὸ μαγικό σου κόσμο, καὶ μ' ἐκεῖνο σμίγω ὅπως κι ὅταν θέλω, κατὰ τὸ κέφι μου. Ὅσο πιὸ ἁπλά, ὅσο πιὸ πνεματικὰ τὰ μέσα, τόσο πιὸ μεγάλο, τόσο πιὸ ἀγνὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Ἂν ἡ Τέχνη εἶναι θρησκεία, *Πνεῦμα ὁ Θεός!* Μὰ τὸ δράμα, Θεέ μου! τί χοντρὰ μέσα, τί φανταχτερὰ σορίσματα, τί μπλεξίματα, τί καμώματα! τί ἄνθρωποι, τί ἀγώνας, τί χρόνος, τί κόπος, τί δουλειά, καὶ τί ἴδρωτας! τί δοσοληψίες, καὶ τί σκλαβιές! Σὰ νὰ πρόκηται νὰ χτιστῇ ἡ πυραμίδα τοῦ Χέοπα! Κι ὅλο τοῦτο τὸ ἀνακάτωμα, χωρὶς λόγο, μὲ τὸ πολυκέφαλο, καὶ τὶς πιὸ πολλὲς φορές, ἀκέφαλο τέρας, γιὰ νὰ τὸ συγκινήσω, ἐγὼ ὁ ποιητής. Κι ὅλα τοῦτα, γιὰ νὰ διασκεδάσω ἐγὼ ὁ θεατής. Ὅσο κι ἂν τὴ βρίσκω ἑτοιμη τὴ διασκέδαση τούτη ἐγὼ ὁ θεατής, φτάνει νἄχω νεῦρα πιὸ εὐερέθιστα, κάποιο στοχασμὸ πιὸ ἀνεξάρτητο, γιὰ νὰ μοῦ χτυπήσῃ ἡ προστυχιὰ τῶν ὑλικῶν ποὺ ὑφαίνουν τῆς σκηνῆς τὴ χάρη, καὶ νὰ μοῦ κρυώσουνε τὴ ζέστα τῆς θεατρικῆς ἡδονῆς. Μὲ τὰ μέσα τοῦτα τὶς πιὸ πολλὲς φορὲς καὶ τὰ πιὸ μέτρια ἔργα ἔτσι σὰ νὰ θέλουνε νὰ ρίξουνε στάχτη στὰ μάτια μὲ τὴ σκηνική τους πολυτέλεια καὶ μὲ τὴν ἀγυρτία τῆς ἐξωτερικῆς τους παρουσίασης.

Ὡστόσο βγαίνω ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ ἄρθρου μου. Ἄρχισα σὰ νἄθελα νὰ πῶ πὼς δὲν εἶμαι καὶ πολὺ κατάλληλος νὰ πιστοποιήσω γιὰ τὰ θεατρικά μας, γιατὶ δὲ συχνάζω στὸ θέατρο. Δὲ θὰ μιλήσω. Τὸ δυστύχημα εἶναι πὼς πάντα βρίσκουμαι σὲ κατάσταση νὰ μιλήσω γιὰ τὸ θέατρο οὐσιαστικώτερα κι ἀπὸ πολλοὺς φανατικοὺς ξενύχτιδες θεατρόφιλους. Μιλώντας γιὰ τὸ θέατρο, κι ἂς εἶναι τοῦτο ἰδεατό, βοηθῶ τὴ γέννα τοῦ πραγματικοῦ καὶ συντομεύω τὸ χρόνο τοῦ φανερωμοῦ ἐκείνου. Μοῦ φτάνουν ἐμένα κάποια σημάδια μπρὸς στὰ μάτια μου γιὰ νὰ τὴ σημειώσω τὴ γνώμη μου. Κάποια ζητήματα καὶ κάποια ἰδανικὰ στέκουνται χυμένα στὸν ἀέρα ὁλόγυρα, καὶ τὰ παίρνει κανεὶς μυρουδιὰ ὅτου κι ὅπως κι ἂν τοποθετηθῇ, φτάνει ὁ νοῦς του νὰ τὰ βλέπῃ καὶ νὰ τὰ γρικᾷ· καλήτερα μάλιστα σὰν τἀγναντεύει ἀπὸ κάποιο μάκρος· τὰ περιλαβαίνει πιὸ ἀκέρια τὸ μάτι του.

Ἔλεγα πὼς τὸ δράμα σὰ νὰ τράβηξε μπρός. Καὶ δὲν μποροῦσε νὰ γίνῃ ἀλλοιώτικα. Ξετρυπώσαν ἀπὸ τότε κάποια ἔργα ἄξια νὰ τὰ προσέξουμε. Ὁ μεγάλος μας ὁ ἀγῶνας ὁ διανοητικὸς ποὺ βασίζεται στὴ γλῶσσα ἀπάνου, (μὰ γιὰ τοῦτο εἶναι διανοητικός· γιατὶ νοῦς καὶ γλῶσσα στὴν Τέχνη τοῦ λόγου

*) Ἀπὸ τὰ «Γράμματα» (τόμος Β') ποὺ βγαίνουνε σὲ λίγες μέρες.

ἕνα σχεδὸν κάνουν)· ὁ ἀγῶνας ποὺ στερνὰ τώρα ἔφερε μιὰν ἀναγκαιότατη ἐπανάσταση κ' ἕνα λογικώτατο χώρισμα τῶν ποιητῶν τοῦ λόγου ἀπὸ τὸν πολὺ κόσμο, ἐπανάσταση καὶ χώρισμα, χρήσιμα καὶ χρειαστικά, γιὰ νὰ πέσουν πρόληψες, γιὰ νἀνθίσουν ἰδέες, γιὰ νὰ καρποφορήσουν ἀλήθειες, δὲν μποροῦσε νὰ μὴ τὸ γγίξῃ καὶ τὸ δρᾶμα ( ). Ἔτυχε νὰ περάσω στὸ θέατρο λιγοστὲς βραδιές, ἀντίθετες πρὸς τὶς συνηθισμένες μου, μὲ τὰ παιξίματα κάποιων ἔργων, πρωτότυπων ἢ μεταφρασμένων, δυσκολοξέχαστες. Κι αὐτὸ εἶναι πολύ. Δὲν μπορῶ τώρα νὰ μνημονέψω ἔργα καὶ νἀναφέρω πρόσωπα· ἄλλα ἐδῶ λογαριάζω μὲ τὶς γραμμὲς τοῦτες, πιὸ γενικὰ καὶ πιὸ ἀπρόσωπα. Κάποια δράματα ποὺ φανήκανε τυπωμένα, ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια (²), μὲ κάμανε νὰ ἐλπίζω πὼς ἡ δραματικὴ τέχνη ξύπνησε καὶ πὼς ἀγωνίζεται νἄβρῃ τὴ θέση ποὺ τῆς ἀξίζει. Ἐννοεῖται πὼς ὅσο κι ἂν ξεχωρίζουνε μερικὲς δραματικὲς δοκιμὲς πρώτης γραμμῆς, πάντα τὸ δρᾶμα πιὸ δυσκολοκίνητο, ἀγνάντια στὴν κίνηση τῶν ἄλλων ἔργων. Ἡ καλωσύνη τοῦ ἔργου τοῦ δραματικοῦ δοκιμάζεται, πρῶτα καὶ πιὸ ἀλάθευτα, ὄχι μὲ τἄκουσμα τὸ θεατρικό, μὰ στὸ βιβλίο, μὲ τὴ μελέτη· ἔπειτα ἔρχεται ἡ σκηνή· κι ὅσο θέλουν ἂς φωνάζουν κι ἂς παραδέχεται ὅλος ὁ κόσμος τἀντίθετο, καὶ οἱ πολλοὶ καὶ οἱ λιγοστοί. Δρᾶμα ποὺ δὲν ἐντυπώνεται ἀγαθὰ ἀπὸ τὸ διάβασμά του —στὸ νοῦ τὸν κριτικό— δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀγαθὸ ἔργο, μήτε ἀπάνου στὴ σκηνή· κι ὅσο θέλει ἂς συγκινεῖ, παιζόμενο, κι ἂς *πετυχαίνει* – γιὰ νὰ μεταχειριστοῦμε κ' ἐμεῖς τὴν πρόστυχη φράση, ποὺ μπορεῖ νἄχῃ νόημα γιὰ τους ψηφοφόρους, ὄχι ὅμως γιὰ τὸν τεχνίτη. Ξέρουμε ἀπὸ τὴν ἱστορία, ρῶς φανερά, πὼς ἡ ἀξία τοῦ ἔργου, πολλότατες φορές, δὲν ἔχει τίποτε νὰ κάνῃ μὲ τὴ λεγόμενη ἐπιτυχία του. Ἐνῷ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ μεριὰ μπορεῖ ἕνα κακὸ δρᾶμα νἀρέσῃ καὶ νὰ πολυαρέσῃ, καὶ νὰ στέκεται, καθὼς λένε, μιὰ χαρὰ ἀπάνου στὴ σκηνή· ὅμως τὴν κακία του δὲν μπορεῖ νὰ μὴ τὴ δείξῃ τὸ βιβλίο. Ἐδῶ μιλῶ γιὰ τὸ δρᾶμα τὸ ἰδεατό, γιὰ τὸ καμάρι τῆς Τέχνης, ὅπως τὸ ὀνειρευτήκαν κι ὅπως τὸ θρέψανε μεγαλοράνταστοι ποιητὲς καὶ ἰδεολόγοι, ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Αἰσχύλου ἴσα μὲ τὶς μέρες τοῦ Ἵψεν Ἐμεῖς εἴμαστε ἀρχάρηδες καὶ νιόφεροι. Πρέπει νὰ ὠφεληθοῦμε ἀπὸ τὴν καλὴ τὴν τύχη τῆς νιότης μας. Δὲ μᾶς βαραίνουν πατροπαραδομένες ἁμαρτίες, καθὼς βαραίνουν ἐκεῖνες τὰ θέατρα τῆς Φραγγιᾶς. Πρέπει νὰ συγυρίσουμε τὶς δουλειές μας ἐλεύτερα, καλόγνωμα, παρθενικά. Δὲν ἔχουμε δεθῆ μὲ πονηρὰ συνήθια ποὺ νὰ μᾶς φανταζουνε νόμοι. Εἶναι καινούρια ἡ Πόλη μας. Δὲν ἔχουμ' ἔμποδο παλιομαγαλάδες, ἐρεπωμένες ἐκκλησιὲς ποὺ νὰ τὶς παίρνῃ τὸ σχέδιο καὶ νὰ μὴν κοτᾶμε νὰ τὶς γκρεμίσουμε. Τίποτε δὲ μᾶς ἀναγκάζει νὰ εἴμαστε συντηρητικοί, καὶ νὰ ὑποφέρνουμε λογῆς στραβομάρες, στὸ σβέρκο μας καθισμένες. Ἂς χτίσουμε λοιπὸν τὴν Πολιτεία καὶ τοῦ θεάτρου μας μὲ ὅλους τοὺς κανόνες τῆς καλαισθητικῆς ὀμορφιᾶς. Μακριὰ ἀπὸ μᾶς τὰ κανονισμένα κρίματα καὶ τὰ ἀναγνωρισμένα πορνίματα τῆς παρθένας Μελπομένης. Ἂν ἄλλοῦ γίνεται ὁ ναὸς τῆς Τέχνης παζάρι κ' εὔκολα γλιστρᾷ καὶ στὰ πιὸ ἀταίριαστα, μὲ τὴν ἀρχοντιὰ τῆς Τέχνης, τσιριάσματα, ἐμεῖς ἐδῶ ἂς πάρουμε τὸν ἴσο δρόμο. Ξέρουμε πὼς καὶ μέσα στὴ Φραγγιὰ τεχνῖτες γεννημένοι γιὰ νὰ λάμψουν ἄξια μὲ τὰ ἔργα τους ἀπάνου στὴ σκηνή, πῆραν ἀγάλια ἀγάλια τὸν κατήφορο τοῦ *κατερέσου* καὶ καταντήσανε μεγαλομπακάληδες· ἂς τὴ χαροῦν τὴ δόξα τους Ἐμεῖς ἀκόμα δὲν μπήκαμε, καλὰ καλα, σὲ κανένα δρόμο. Δὲν μποροῦμε νὰ στοχαστοῦμε πὼς εἶναι ἀργά, ἀπεναντίας εἶναι πολὺ νωρίς. Καὶ εἶναι πάντα καιρός. Σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο ποὺ θὰ καταπιαστοῦμε ἀπὸ τὸ πρωὶ τὴ δουλειά μας, θὰ περάσουμε τὴ μέρα μας.

(Στ' ἄλλο φύλλο τελιώνει)

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

1) Ἂν καὶ δὲν εἶναι μέσα στὸ σχέδιο τοῦ ἄρθρου τούτου, μὰ χρειάζετ' ἐδῶ νἀναφερθοῦν τὰ δράματα τοῦ κ. Δ. Ταγκόπουλου, οἱ «Ζωντανοὶ καὶ πεθαμμένοι» καὶ ὁ «Ἄσωτος», γιατὶ ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ φωτιὰ τῆς γλωσσικῆς ἰδέας πρωτοκινημένα, ξάστερα μᾶς δείχνουν πὼς τὸ ζήτημα τοῦτο ὄχι μόνο δὲν εἶναι γιὰ νὰ περιορισθῇ μέσα σὲ κύκλους γλωσσολόγων καὶ γραμματικῶν καὶ κριτικῶν καὶ λογῆς σοφῶν καὶ ἄσοφων ἀρθρογράφων, ὄχι μόνο, (μὲ τὸ μεταχείρισμα μονάχα τῆς ἀληθινῆς μας γλώσσας), πὼς στάθηκε καὶ πὼς στέκεται ἀφορμὴ μέρα με τὴ μέρα γιὰ τὸ πλάσιμο μιᾶς ποίησης καὶ μιᾶς πεζογραφίας φτερωτῆς καὶ ζωντανῆς· μὰ πὼς, πολὺ πιὸ πλατιὰ καὶ πολὺ πιὸ βαθιά, ἡ γλωσσικὴ ἰδέα, ἀπὸ τὴ *συμβολική* της—τρόπον τινὰ—ὄψη ἀγναντεμένη, εἶναι σὰν ἕνα λάβαρο· καὶ κάτου ἀπὸ τοῦτο καὶ γύρο σὲ τοῦτο περιμαζεύουνται κι ἀξίζει νὰ περιμαζεύουνται καὶ νὰ στρατοπεδεύουν ὅλοι ὅσοι ὀρέγονται νὰ πολεμήσουν τὶς λογῆς ἁμαρτίες μας, καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὸ ψέμα ποὺ ἀτιμάζει τὴ φυλή μας καὶ θρονιάζεται ρήγας, κι ἀχώριστ' ἀπὸ τὸ ψέμα τὸν τυφλὸ ρωμαντισμό, τὸν ἐλεεινὸ δὸν Κισσῶτο, ποὺ δὲν κατορθώνει μήτε νὰ δῇ μήτε νὰ πιάσῃ τὰ πραγματικά, καὶ ποὺ ἐδῶ πέρα παίζει ρόλο Ἀχιλλέα. Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα σωστὰ τὸ λέει στοὺς προλόγους του ὁ κ. Ταγκόπουλος, καθὼς ζητᾷ καὶ νὰ τὸ δείξῃ στὶς σκηνές του, «πὼς εἶναι σφιχτοδεμένο μὲ τὴ ζωή μας»· μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ πὼς ἡ ἰδέα τούτη εἶναι ὁ ἀέρας ποὺ γιομίζει καὶ ποὺ ζῇ τὶς δυὸ δραματικὲς δοκιμὲς τοῦ συγγραφέα καὶ πὼς ἀντικατασταίνει τὴν ἀρχαία *Ἀνάγκη*. Ὁ Λάμπρος ποὺ πρωταγωνιστεῖ στοὺς «Ζωντανοὺς καὶ πεθαμμένους», ὁ παπποῦς του ποὺ ἀγωνίζεται χωρὶς νὰ φαίνεται, ἡ νορικὴ Χόρη μὲ λιγότερα νεῦρα καὶ μὲ πιὸ πολὺ φρόνημα, ὁ γέρο Σεβαστὸς στὸν «Ἄσωτο», εἶναι ἄνθρωποι ποὺ, τὸ λένε δὲν τὸ λένε, τὸ ξέρουν δὲν τὸ ξέρουν, μποροῦμε νὰ τοὺς ποῦμε ψυχαριστές. Στοχαζόμαστε πὼς γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς γλωσσικῆς ἰδέας, κοντὰ στὸ βιβλίο ἀνάγκη νὰ δουλέψῃ ὁ λόγος ὁ προφορικός, ὅπλο, ὅμοια δυνατό, καί, στὴν περίστασή μας, πρακτικώτερο, καὶ μπορεῖ καὶ ἀποτελεσματικώτερο γιὰ τὴν τωρινὴ στιγμή, ἀπὸ κεῖνο. Ἀνάμεσα τοῦ βιβλίου καὶ τοῦ λόγου τοῦ προφορικοῦ στέκεται τὸ δρᾶμα. Γιὰ κεῖνος, ποὺ δὲν τὰ βλέπουν ἄβαθα τἀντικείμενα, καὶ ἡ γλωσσικὴ ἰδέα εἶναι μία ἰδέα *δραματική*. Στὸ δρᾶμα πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀποφασιστικὰ ὁ ἀγώνας γιὰ νὰ κρατήσῃ ἡ ἀληθινὴ γλῶσσα. Μὰ δὲ θέλουμε πλατωνικοὺς πετράρχηδες, θέλουμε φανατισμένους ἀγαπητικοὺς τῆς Ἰδέας γιὰ νὰ καρποφορήσῃ. Τὰ δυὸ πρῶτα ἔργα τοῦ κ. Ταγκόπουλου, ποὺ προσμένουμε νὰ τὰ συνεχίσῃ ἐντελέστερα, μᾶς κάνουν τὴν ἐντύπωση ἔργων πιὸ πολὺ ἰδεολογικῶν παρὰ πλαστικῶν, πιὸ πολὺ ρεαλιστικῶν παρὰ ἰδεολογικῶν, πιὸ πολὺ κηρυγμάτων, παρὰ ζωγραφιῶν. Δείχνουν κάποτε πὼς τὴ δραματικὴ τέχνη δὲν τὴ θέλουνε γιὰ νὰ σταθοῦν καὶ γιὰ νὰ χτίσουν ἀπάνω της, μὰ πὼς τὴ στήσανε γιοφύρι γιὰ νὰ περάσουν κάπου ἀλλοῦ· κἄποτε μᾶς φοβίζουνε μ' ἕνα κίντυνο παραστρατισμοῦ ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς δραματικῆς τέχνης. Μολαταῦτα τὸ περπάτημά τους εἶναι γερό, καὶ καθαρὰ τὰ σημάδια τους. Στὸν τσίρκο τὸ δραματικὸ ποὺ προβάλανε νἀγωνιστοῦνε κάμανε τὴν καλὴ ἀρχὴ μ' ἕνα σὰν καινούριο εἶδος κονταροχτύπημα. Κάποιος esthète ἔλεγε πὼς τοὺς λείπει ἡ ἀγνὴ ὀμορφιά· μὰ φέρνουνε σ' ἐμᾶς χαραχτῆρες· καὶ κάτι πιὸ πολὺ ἀπὸ χαραχτῆρες· ἔχουνε χαραχτῆρα. Καὶ φτάνει γιὰ νὰ πάρουνε ζωὴ καὶ σημασία ἄξια πολὺ νὰ τὴν προσέξουμε, σὰν κάποια τραχιὰ πρωπλάσματα ἀνώνυμων καὶ ἀσύμμετρων, ποὺ στέκουνε στὸν κόσμο τῆς Τέχνης πολὺ πιὸ ἀπάνου ἀπὸ τὰ φροντισμένα ψευτοκλασσικὰ ἀντίγραφα τῶν Ἀντίνοων καὶ τῶν Ἀφροδιτῶν. Ὁ κ. Ταγκόπουλος δείχνει ὡς τὴ ὥρα πὼς τοὺς ἀνθρώπους του τοὺς θέλει ἀλύγιστους καὶ μονοκόμματους, πιὸ πολὺ Σπαρτιᾶτες παρὰ Ἀθηναίους, πιὸ πολὺ ἀλφιερικοὺς παρὰ ἰψενικούς· καμιὰ φορὰ ἀφίνει νὰ παραφαίνουνται οἱ κλωστὲς ποὺ τοὺς τραβᾷ δεμένους. Καὶ τὰ σύμβολα ποὺ στύλωσε γιὰ νὰ χορεύουν γύρο τους χορὸ πολεμικὸ οἱ ἄνθρωποί του, ἐννοῶ τὸ γκρέμισμα τοῦ βενέτικου Πύργου καὶ τὰ Εὐαγγελικά, βέβαια πὼς εἶναι τολμηρὰ βαλμένα καὶ ἀρκετὰ γιὰ νὰ σκανταλίσουν ὄχι μόνο τοὺς παλιοὺς ἀκίνητους, μὰ καὶ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς φιλελεύτερους, μὰ τάχα ἐχτροὺς τῶν ἄκρων, καὶ ὀπαδοὺς τῆς περίφημης «μέσης ὁδοῦ». Μὰ ὅσο ὑπερβολικὰ κι ἂν κριθοῦν, εἶναι τοῦτα σημεῖα, ἀπὸ τὰ χτυπητότερα, τῆς ψευτιᾶς καὶ τοῦ ρωμαντισμοῦ· ρωτῆστε γιὰ τὸ γκρέμισμα τοῦ βενέτικου Πύργου τὴν ὡραία καὶ ξάστερη διαμαρτύρηση τοῦ ἄγγλου ἱστορικοῦ Φρήμαν· καὶ γιὰ τὰ Εὐαγγελικά, τὸν κρύφιο στοχασμὸ ὅλων τῶν καλοσυνειδήτων.

2) Ἀργότερα μπορεῖ νὰ συμπληρώσω τὴ δοκιμαστικὴ μικρὴ μελέτη ἐτούτη ἀπάνου σὲ πρόσωπα καὶ σὲ ἔργα, χεροπιαστά.

ΨΥΧΑΡΠΣ

Η ΑΡΡΩΣΤΗ ΔΟΥΛΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΕ'.

Ἕνα παλιὸ τραγούδι.

Στὸ γνωστό μας τοῦ κ. Ὀλπιέρη τὸ σπίτι στὸ Παρίσι, μιὰ κεριακὴ ἀπριλιάτικη, τρυφερὸ καὶ κάπως παραπονεμένο, στὸ μπαξεδάκι, ἀντηχοῦσε κάποιο τραγούδι, γνωστό μας καὶ τοῦτο·

Filles du hameau
Laissez vous conduire
Dedans mon bateau
Tout au fil de l' eau.

Gai, gai, faut passer l' eau
Faut pas nourrir le chagrin qui t'inquiète
Gai, gai, faut passer l' eau,
Chagrin d' amour n' entre pas au bâteau.

Du fond du vallon,
La jeune Suzon,
Qui rêve seulette,
Entend la chanson.

Gai, gai, faut passer l' eau,
Faut pas nourrir le chagrin qui t'inquiète,
Gai, gai, faut passer l' eau,
Chagrin d' amour n'entre pas au bâteau.

De la pauvre enfant
La peine secrète
Venait d'un amant
Qui fut inconstant.

Gai, gai, tout en voguant,
Le batelier consola la pauvrette,
Gai, gai, tout en voguant,
Chagrin d'amour s'en fut du grè du vent.

Τὸ τραγουδάκι, ἐδῶ καὶ χρόνια—ὀχτὼ χρόνια! —τἄκούσαμε στὸν μπαξὲ τοῦ φίλου μας τοῦ Ἀντρέα. Τὸ τραγουδοῦσε τότες ἡ Κατινούλα, νὰ τὸ μάθῃ τῆς μικρῆς, καὶ παρατηρήσαμε, χωρὶς νὰ τὸ παρατήρησε ὁ Ἀντρέας, πὼς ἔδειχνε κάποια κούραση τῆς ἄρρωστης δούλας ἡ φωνή. Τώρα τὸ τραγουδοῦσε ἡ Μοιρίτα καὶ στὴ φωνή της, ἀνίσως καὶ δὲν ἔννοιωθες κούραση καθαρτό, ἔννοιωθες ὅμως κάποια λύπη ποὺ δὲν τὴν πολυπρόσμενες ἀπὸ μιὰ ὄμορφη, γερή, ἀφράτη κοπέλλα δεκοχτῶ χρονῶ. Τόσα εἶχε ἡ Μοιρίτα. Ἔξη χρόνια σωστὰ ποὺ συχωρέθηκε ὁ Ἀντρέας. Ἡ Κατινούλα πάντα ζοῦσε. Πῶς ἔζησε; Πῶς βάσταξε; Νά, τὸ ξηγοῦσε μιὰ μέρα τῆς Μοιρίτας, μὲ τὸ ὕφος της ἐκεῖνο τὸ πρόθυμο, ποὺ ἔμοιαζε νὰ χωρατέβῃ, ἀκόμη καὶ σὰ μιλοῦσε σοβαρά.

— «Ἐγώ, Μοιρίτα μου, φαίνεται πὼς εἶμαι σὰν τοῦ πατέρα μου τὸν πατέρα. Τοῦ παλιοῦ παλιοῦ καιροῦ ἄθρωπος ὁ παπποῦλης. Φτωχὸς ὁ κακομοίρης· παρὰ δὲν εἶχε νὰ πλερώσῃ νοίκι καὶ καθόταν ποῦ θαρρεῖς; στὴ βάρκα του, δηλαδὴ ὄχι, σὲ μιὰ βάρκα ποὺ τὴν εἶχε ρτειάσει ἀπατός του, ὅπως ὅπως μὲ ξύλα, μὲ ψωροκαρένες μὲ λογιῶ λογιῶ κελεπούρια κι ἀπορίζματα τῆς θάλασσας· τἄβρισκε στὸ γιαλὸ καὶ τὰ κουβαλοῦσε. Φαντάσου το, ματάκια

*) Ἡ ἀρχή του στὸ 228 φύλλο.

ΧΟΡΟΣ ΞΕΝΙΤΕΜΕΝΩΝ (*)

Πιόστε τὸ χορὸ παιδιά,
Πιάστε μ' ἀνοιχτὴ καρδιά,
Ὄξω βγάλτε τὸ μαντίλι,
Κι ὁ χορὸς ἂς πάῃ σφοντήλι.

Χρόνια πέρασαν καὶ μῆνες ποὺ δὲν εἴδαμε πατρίδα,
Πιὸ καταραμένον τόπον ἀπὸ τὴ Φραγκιὰ δὲν εἶδα.
Λᾶτε στὸ χορὸ, παιδιὰ, κτλ.

Κι ἂ χορεύουνε κ' οἱ Φράγκοι σὰ δυὸ μῆλοι ἀγκαλιασμένοι,
Ἂς ἐρθοῦν ἐδῶ κι ἂς δοῦνε στὸ χορὸ ὁ Ρωμιὸς πῶς μιαίνει.
Λᾶτε στὸ χορὸ, παιδια, κτλ.

Ὅποιος ἀπ' ἐμᾶς, ἀδέρφια, ἔχει ἀγάπη στὸ χωριό του,
Ὅρκο πὼς θὰ σύρουμε ὅλοι νὰ τὴ δοῖμε στὸ πλευρό του.
Λᾶτε στὸ χορὸ, παιδιὰ, κτλ.

Μὲ γαρούφαλο στ' αὐτί μας τὴν ἡμέρα τῆς χαρᾶς του,
Θὰ χορέψουμε καὶ πάλε στὴν ὑγειὰ τῆς πεθερᾶς του.
Λᾶτε στὸ χορὸ, παιδιὰ, κτλ.

Κι ὅποιος θέλει ἀπὸ τοὺς ἄλλους στὸ χωριό του νὰ πεθάνῃ,
Φράγκικα σὰ βλέπῃ κάλλη τὸ σταυρό του εὐτὺς νὰ κάνῃ.
Μπᾶτε στὸ χορὸ, παιδιὰ, κτλ.

Κάθε σπίτι τῶ χωριῶ μας θρίφη καὶ κορίτσι ἀφρᾶτο,
Κάθε ἀμπέλι τῶ νησιῶ μας βγάζει καὶ κρασὶ μοσκᾶτο,
Πᾶμ' ἐκεῖ, μωρὲς παιδιὰ,
Πᾶμε μ' ἀνοιχτὴ καρδιὰ,
Τὰ γαρούφαλα στ' αὐτιά μας,
Βασιλιάδες στὰ νησιά μας.

(1889)

ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

(*) *Σημ. τοῦ «Νουμᾶ».* Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ τοῦ Ἐφταλιώτη, μαζὶ μ' ἄλλα τραγούδια του, εἶχε σταλθεῖ στὸ Φιλαδέλφειο διαγωνισμὸ τοῦ 1889, ποὺ εἰσηγητής του εἶταν ὁ καθηγητὴς κ. Ν. Πολίτης. Βραβεύτηκε τότε ὁ «Ὕμνος τῆς Ἀθηνᾶς» τοῦ Παλαμᾶ καὶ πήραν τὰ τραγούδια τοῦ Ἐφταλιώτη τὸν πρῶτο ἔπαινο. Νὰ τί ἔγραφε τότε ὁ εἰσηγητὴς τοῦ διαγωνισμοῦ στὴν ἔκθεσή του, ποὺ δημοσιεύτηκε στὴ φιλολογικὴ «Ἑστία» κείνης τῆς χρονιᾶς, γιὰ τὸ «Χορό»:

«*Ὁ* **χορὸς** *εἶναι ἀφελὲς καὶ γοργώτατον ἆσμα, τέλειον τὸν τύπον, τιμαλφὲς κόσμημα τῆς ὅλης συλλογῆς*»

ΤΟ ΕΘΝΟΣ, ΟΙ ΤΑΞΕΣ ΚΑΙ Ο ΕΝΑΣ

Ἀπὸ τότε ποὺ διάβαζα τὸ βιβλιαράκι ποὺ ἐπιγράφεται «Τὸ Κοινωνικόν μας ζήτημα» μοῦ ἦρθε νὰ ἀποκριθῶ εὐτύς, γιατὶ χοροπηδοῦσε μέσα μου πολλὴ ἀντιλογία. Ὅλη ἡ ψυχή μου ἔλεγε «ὄχι, ὄχι».

Ὄχι πὼς δὲ λέει σωστὰ πράματα· μπορεῖ μάλιστα κι' ἀλάκερο νὰ εἶναι σωστὸ καὶ λογικό. Ἀλλὰ κάτι ἔχει ὅλο τὸ σύστημα τοῦ κ Σκληροῦ ποὺ δὲν ἔρχεται στὴν ἰδιοσυγκρασία μου. Τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς κάθε φιλοσοφικὸ σύστημα εἶναι ἀποτέλεσμα χωριστῆς ἰδιοσυγκρασίας.

Καὶ ὁ κ. Σκληρός, ὅπως ὁ κάθε ἄνθρωπος, εἶναι ψυχολογικὸ φαινόμενο. Καὶ γὼ τὸ ἴδιο. Θὰ ἔπρεπε νὰ βρεθῇ κάποιος ἔξω ἀπὸ τὸν τόπο καὶ τὸ χρόνο γιὰ νὰ μᾶς ζυγίσει ὅλους καὶ νὰ μᾶς κρίνει. Ἔχουμε ὁ καθένας διαφορετικὲς ἰδιοσυγκρασίες, ψυχολογίες φιλοσοφίες ἢ ἴσως καλλίτερα εἴμαστε διαφορετικὲς ἰδιοσυγκρασίες, ψυχολογικὰ φαινόμενα, φιλοσοφικὰ συστήματα. Τὸν κ. Σκληρό, ἂς ποῦμε, τὸν ἔχει ρουφήξει ἡ ψιλόλογη ἐπιστήμη, ἐμένα ἡ πολύμορφη ἡ πλούσια ἡ ζωή.

Γιὰ νὰ νοιώσεις τὴ φιλοσοφία ἑνὸς ἀνθρώπου πρέπει πρῶτα νὰ μελετήσεις τὰ προηγούμενα, δηλαδὴ τὸν ἄνθρωπο, τὸ ψυχολογικὸ φαινόμενο.

Καὶ συμπέρασμα : ὅλων οἱ ἀντίληψες εἶναι σωστὲς—γιατὶ εἶναι ἀναγκαίες—καὶ κανενὸς ἀντίληψη δὲν εἶναι *πιὸ σωστή*.

Καὶ δὲ θ' ἀπαντοῦσα τίποτα στὸ βιβλιαράκι ἐκεῖνο, ἂν δὲν ἔβγαιναν παραμορφωτές του σὰν τὸν κ. Π. Βασιλικό.

★

Ἔχει πολλὰ προτερήματα τὸ βιβλιαράκι. Εἶναι χυμένο σ' *ἕνα* σύστημα, ἔχει ἑνότητα καὶ πάστρα, καὶ γυρεύει νὰ τιριάξει τὴν τωρινὴ *ἑλλαδικὴ* κοινωνία (μεταχειρίζομαι τὴ λέξη *ἑλλαδικὴ* ἢ *ἑλλαδίνικη* καὶ ὄχι *ἑλληνικὴ*, ἡ διάκριση αὐτὴ θὰ μᾶς χρειαστεῖ παραπέρα) σ' ἕνα κοινωνιολογικὸ σύστημα, γερμανικό, ὑποθέτω. Ἴσως τὸ σύστημα εἶναι ὄμορφο, συμμετρικό, εὐχάριστο, ἀλλὰ πάντα σύστημα μένει, δηλαδὴ θὰ ἀφίνει καὶ κάποιο ἔξω, θἄχει καὶ τὰ στραβά του.

Ἐγὼ δὲν ἐγνώρισα τὸ Χέγκελ οὔτε ἔμαθα τί πάει νὰ πεῖ *διαλεχτικὴ* καὶ *μεταφυσικὴ* μέθοδο. Εἶμαι πρακτικὸς ἄνθρωπος, Ρωμιὸς Τουρκομερίτης, ραγιᾶς, καταγίνουμαι σὲ πολιτικά, ἐδῶ στὴν Τούρκικη Ἑλλάδα ποὺ δὲν καταδέχτηκε νὰ στοχαστῇ γι' αὐτὴν ὁ κ. Σκληρός. Ἴσως ἐμᾶς δὲ μᾶς καταφρόνεσε, γιατὶ δὲ θὰ μᾶς γνωρίζει, ἀλλὰ περιγέλασε κείνους ἀπὸ τοὺς Ἑλλαδίτες ποὺ καταγίνουνται μὲ μᾶς.

Ὅλα αὐτὰ τὰ ὀνομάζει μεγάλη ἰδέα !

Τὸ βιβλιαράκι τοῦ Σκληροῦ τὸ ἔκρινε ἀρκετὰ καλὰ ὁ Ραμᾶς καὶ συμφωνῶ μαζί του σὲ πολλά, ὅπως σὲ τοῦτο· ὅτι ὁ ἀνοιχτὸς καὶ ἄγριος πόλεμος ἀναμεταξύ μιὰ κοινωνικὴ τάξη καὶ μιὰν ἄλλη, εἶναι σημάδι πὼς διαλύνεται μιὰ κοινωνία, ἀφοῦ δὲν μποροῦν οἱ τάξες αὐτὲς νὰ βροῦν πιὰ κανένα τρόπο γιὰ νὰ τὰ ταιριάξουν καὶ νὰ ζήσουν μαζί,—ἀφοῦ ἀδιάκοπα σὰν ἐχτροὶ, μαλλιοτραβιοῦνται, ἐνῶ μποροῦσαν φιλικὰ νὰ ξεδιαλίσουν τοὺς λογαριασμούς τους,—ἀφοῦ στὰ ἄτομα δὲν ἀρέσει σ' ἄλλο τίποτε νὰ καταγίνουνται παρὰ στὸν ξετσίπωτο κομματικό, κοινωνικὸ πόλεμο μεταξύ τους. Ὁ κ. Σκληρὸς ἀναφέρνει τὴ Γαλλία ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση καὶ δῶθε. Μὰ καὶ πρὶν βρίσκουνταν τάξες στὴ Γαλλία (ὅπως καὶ στὴν Ἀγγλία εἶταν καὶ εἶναι) ποὺ ζοῦσαν μ' ἕναν ἀνταγωνισμὸ ἀναμεταξύ τους φυσικὸ κι' ὄχι ὑπερβολικό, καὶ μὲ μιὰν ἀλληλεγγύη τέλεια.

Κοινωνικὲς τάξες θὰ βρίσκουνται πάντα στὴ γῆ ἐπάνω, ἀλλοῦ πιὸ ξεχωρισμένες ἡ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀλλοῦ λιγώτερο ξεχωριστὲς καὶ πότε θὰ σαλεύουν λιγώτερο ἀναμεταξύ τους, πότε περισσότερο, πότε καὶ καθόλου γιατὶ θὰ ἔχουνε φτάσει σὲ μιὰ ἰσορροπία (ἀλληλεγγύη φρόνιμη καὶ σοφὴ) ποὺ δικαιώματα καὶ χρέη θὰ εἶναι κανονισμένα καὶ θὰ ἐμποδίζουν τὰ ἀλληλοφαγώματα. Εἶναι καιροὶ ποὺ ξεσπάνουν πάλι καὶ μαλώνουν ἄγρια οἱ τάξες μεταξύ τους (καὶ μὲ τουφέκια καὶ δίχως τουφέκια) εἶναι καὶ καιροὶ ποὺ μαλώνουν ἀτέλειωτα καὶ δὲν μποροῦν νἄβρουνε ἰσορροπία. Αὐτοὶ εἶναι οἱ καιροὶ τῆς κοινωνικῆς ἀρρωστίας. Κι' ἀπὸ τὶς τάξες ὅλες, ἄλλες διοικοῦν κι' ἄλλες ὑποτάζονται, καὶ κάποτε τοῦτες ρίχνουνε κάτω τὶς ἄλλες καὶ διοικοῦν αὐτές.

Αὐτὰ δὲν εἶναι καινούρια πράματα οὔτε ἀξιοθαύμαστα. Πάντα ἔτσι εἶταν στὶς κοινωνίες, καὶ θὰ εἶναι.

Καὶ σὲ τοῦτο συμφωνῶ μὲ τὸ Ραμᾶ, ὅτι ἡ κοινωνιολογία εἶναι μπερδεμένη ἀκόμα, πολύπλοκη, ὄχι καλὰ μελετημένη ἐπιστήμη, ὥστε τὰ συμπεράσματά της δὲν μποροῦν οὔτε πρέπει νὰ βγαίνουν σὲ φετφάδες. Πολλὰ, παρὰ πολλὰ στοιχεῖα τῶν κοινωνιῶν ἔχουν νὰ μελετηθοῦν ἀκόμη.

Συμφωνῶ μὲ τὸ Ραμᾶ καὶ σ' ἕνα ἄλλο· ὅτι ξέχασε ὁ Σκληρὸς τὸν *ἀγρότην*.

Ἀλλὰ θύμωσε ὁ Π. Βασιλικὸς ποὺ ὁ Ραμᾶς εἶπε τὴ γνώμη του εὐσυνείδητα, καὶ ξεσπάθωσε, καὶ χτύπησε δεξιά, χτύπησε ζερβιά, καὶ ἄρρισε, ἔβγαλε φλόγες ἀπὸ τὸ στόμα του, πυροβόλησε στὸν ἀέρα — γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ κάποιον Μάρξ, ὅπως θἄκανε κανένας κομματάρχης γιὰ τὸ Μερκούρη.

Μᾶς ἑρμηνεύει λοιπὸν αὐτὸς τὸ τί θὰ πῇ *ἐξέλιξη* καὶ *πρόοδο*.

Μὰ καὶ πάλι ἐγὼ αἰσθάνομαι σὰν τὸ δισταχτι-

μου, ἐκεῖ πλάγιαζε χειμώνα καλοκαίρι, στὴ βάρκα του μέσα, ποὺ τὴν ἀναποδογύριζε, νἄχῃ καὶ μιὰ στεγασιά. Στὸ σπίτι μας, ἄλλη φτώχεια· ποῦ νὰ τονὲ βοηθήσῃ ὁ πατέρας ; Τὸ λοιπό, μιὰ πρωϊνὴ ἔρχουνται, νὰ πάῃ ἀμέσως ἡ μάννα στὸ γέρο, ποὺ κακὴ τὴν ἔπαθε. Τὴ νύχτα πάγωσε καὶ πιαστήκανε μπούζι τὰ μαλλιά του στὸν πάτο τῆς βάρκας. Ἀδύνατο νὰ τὰ ξεκολλήσουνε. Φώναζε, τσίριζε, βλαστημοῦσε ὁ παππούλης. Ἀναγκαστήκανε νὰ τοῦ κόψουνε μὲ τὸ ψαλίδι τὰ μαλλιά του, νὰ βγῇ ὄξω. Σὰ βγῆκε, γελοῦσε κι ὁ ἴδιος. Ὀγδόντα χρονῶ γέρος. Πέθανε ὀγδόντα πέντε. στὴ βάρκα του. Ἀφτὸς κρατιότανε, ματάκια μου, στὴ ζωὴ μὲ τὰ δόντια. Μοιριτούλα μου, μ' ὅσα τράβηξα κι ἀκόμη μὲ βλέπεις, ἀπὸ τὸν παππούλη θὰ βαστῶ καὶ γώ».

Ἀλήθεια, θάμα ποὺ ζοῦσε ἡ Κατινούλα. Μ' ἕνα νεφρί, μὲ τὴ φούσκα της ἀφανισμένη, μὲ τἀριστερό της τὸ πλεμόνι τὸ μισό, σακατεμένη, ἀφανισμένη, κι ἀφτὴ σὰν τὴ φούσκα της, ὡςτόσο ἄντεχε· ἄντεξε μάλιστα καὶ σὲ δέφτερο χειρούργημα, γιατί, καθὼς τὸ προεῖδε κιόλας ὁ κ. Σεβιλάς, χρειάστηκε νὰ ξαναρχίσῃ τὰ ραψίματα. Φρόντισε ἡ Μοιρίτα, δεκατριῶ χρονῶ κοριτσάκι, ὅταν τὴν ξαναχειρουργήσανε, μὰ ποὺ στὴ γνώση καὶ στὴν κανονικάδα, εἶτανε ἄλλος Ἀντρέας. Τὸ ἀκόλουθο τὸ καλοκαίρι ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἀντρέα, ἔφερε στὸ ξοχικό τους τὸν κ. Σεβιλὰ κ' ἔγινε ὅ τι ἔπρεπε νὰ γίνῃ. Τὴν Κατινούλα τὴν εἴχανε σπίτι ὄχι μόνο σὰ συγγένισσα ἢ καὶ σὰ μάννα, τὴν εἴχανε σὰν προστάτισσα καὶ σὰν πλάσμα ποὺ εἶναι ἀνώτερης ἀράδας, ποὺ τάγαποῦνε καὶ τὸ προσκυνοῦνε συνάμα. Κοίταξε τί θὰ πῇ στεργοζωΐα, γιὰ νὰ κάμῃ κουράγιο, γιὰ νὰ μὴν τὰ χτυπήσῃ ὅλα κάτω, ὕστερις ἀπὸ τὸ μεγάλο τὸ δυστύχημα, τὸ ἀφάνταστο Μπορεῖ τὸ γραμματάκι ἐκεῖνο τοῦ Μιράνου νὰ τῆς ἔδωσε δύναμη, νὰ τῆς χρησίμεψε γιὰ φυλαχτό. Δυὸ χρόνια κατόπι, βρέθηκε στὴν ὑγεία της τόσο καλά, ποὺ τὴν πήρανε τὰ κλάματα.

— «Ὁ ἀφέντης ! Ὁ ἀφέντης μου ὁ ἅγιος ! Κρῖμα νὰ μὴ μὲ δῇ ὁλότελα γιατρεμένη, ὅπως εἶμαι σήμερα. Μᾶς ἀποχαιρέτησε μὲ τὸν καημὸ πὼς ἴσως κ' ἔχω ἀκόμη νὰ κινδυνέψω. Μὰ — καὶ τόλεγε μέσα της ἀφτό, μὲ τὴν καρδιά της — ὁ ἀφέντης θὰ πέθανε φτυχισμένος, ἀφοῦ πῆγε στὴ Βενετιά, νὰ μιλήσῃ τῆς Κυρίας».

Ἡ χρονιὰ ποὺ χάρηκε ἡ Κατινούλα τὴ γιατρειά της στὰ γεμάτα, στάθηκε μοναδική. Λίγο λίγο, ἀδυνάτισε, λίγνεψε, σὰ νὰ μαράθηκε τὸ ῥόδο· χλωμὸ τὸ πρόσωπό της. Δὲν πονοῦσε πουθενά, εἶχε ὅμως πκράπονο πότε γιὰ τὸ ἕνα, πότε γιὰ τὸ ἄλλο, γιὰ τίποτις καὶ γιὰ ὅλα. Μ' ἕνα λόγο, ἔπρεπε νὰ τὴ νοιάζεσαι μέρα νύχτα. Πολλὲς φορὲς δὲ θέλησε νὰ κατεβῇ οὔτε στὴν τραπεζκρία. Τὸ περισσότερο, καθότανε στὴν κρεββατοκάμαρα τοῦ Ἀντρέα ἢ στὸ ἐργαστήρι, ποὺ τἀρῆσανε ἀπαράλλαχτα καθὼς καὶ πρῶτα. Πήγαινε μὲ τὴ Μοιρίτα, ἔῤῥαφτε, συγύριζε ἢ διάβαζε. Ὡςτόσο κι ἀπὸ τὴν κρεββατοκάμαρα κι ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι, πάντα, τὸ σπίτι, τὸ νοικοκεριό, τὸ κυβερνοῦσε ἡ Κατινούλα. Ἡ Ἄννα, ποὺ εἶχε κράση πολὺ γερὴ καὶ ποὺ πρᾶμα δὲν τὴν πείραζε στὴν ὑγεία της, ἔδειχνε λιγώτερη ἀντίδραση στὴν ὑγεία τῆς ψυχῆς της. Ὁ θάνατος τοῦ ἀδερφοῦ τὴν ἀπόσωσε. Ἡ γλυκειά της ἡ ἀφερημάδα ἔγινε τόσο μεγάλη ποὺ τόντις καταντοῦσε νὰ μὴ βλέπῃ, νὰ μὴν ἀκούῃ, νὰ περιφέρνεται στὸ σπίτι, στὴν ἀβλή, στοὺς δρόμους, σὰν ὄνειρο ποὺ περπατεῖ, σὰν ἴσκιος ποὺ διαβαίνει. Τὸ ἤξερε καὶ τὴ σταναχωροῦσε, καὶ δὲν μποροῦσε νὰ τἀλλάξῃ. Βυθιζότανε ὁ νοῦς της σὲ μιὰ νάρκη, σὲ μιὰ λήθη, σὲ μιὰν ἀκινησιά, ποὺ λές κι ἀποκοίμιζε τὸν ὀργανισμό της. Μπορεῖ πάλε νὰ εἶτανε ἀντίδραση καὶ τοῦτο· ἀντίδραση τοῦ ὀργανισμοῦ ποὺ ἔννοιωθε πὼς ἂ δὲν ἀποκοίμιζε τὸν καημό, θὰ τὴ σκότωνε.

κὸ τὸ Ραμπὰ ποὺ δὲν ξέρει καλὰ καλὰ ἂν «ἐξέλιξη» καὶ «πρόοδο» εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶμα. Μὰ ἐγὼ παθαίνω καὶ χειρότερα. Ἀπὸ μεγάλη μου στενομυαλιὰ οὔτε τί θὰ πῇ τὸ καθένα χωριστὰ μπορῶ νὰ νοιώσω. *Πρόοδο* ; προβαίνει κανένας ἢ κάτι, κατὰ κάποιο σημάδι ; Τί εἶναι αὐτὸ τὸ σημάδι ; Ἄραγε μὴν πάει νὰ πεῖ προκοπή ; ἢ μήπως κι' ὅταν πάει νὰ χανταχωθεῖ κανένας, κι αὐτὸ τὸ λένε πρόοδο ; καὶ γιατί νὰ μὴν τὸ λένε ἔτσι, ἀφοῦ εἶναι πρόοδο νὰ χανταχόνεται ἡ Γαλλία ὅπως χανταχόνεται ; Καὶ ἡ λέξη «ἐξέλιξη» ξέρω πὼς πάει νὰ πεῖ ἐπάνω κάτω ἀλλαγή. Τὴν ἀνακάλυψαν οἱ Ἄγγλοι σοφοὶ τοῦ καιροῦ μας γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὶς λογικὲς παραδοξολογίες τους ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι λιγάκι ἀλήθειες καὶ λιγάκι ψευτιές.

Ὁ κ. Βασιλικὸς μὲ τρομερὴ φούρια ξεσηκώθηκε ἀνασκουμπώθηκε καὶ ξεσπάθωσε. Ἡ ριζοσπαστική του αὐτὴ ἐπαναστατικὴ φούρια ἄξιζε καλλίτερο περιεχόμενο. Ἂν καὶ δὲν ξέρω. Ὁ ριζοσπάστης αὐτὸς μόλις ἔφτασε νὰ ξεστομίσει *τὴ λέξη* «ἐπανάσταση», βιάστηκε νὰ βάλει ἀποκάτω μιὰ σημειωσούλα γιὰ νὰ ὁρμηνέψῃ τὸν κατατρομαγμένο κοσμάκη πὼς ἐπανάσταση δὲ θὰ πεῖ ν' ἀδράξῃ ὁ λαὸς τὰ τουφέκια, παρὰ ἔχει τὴ «νεώτερη κοινωνικήˆ της σημασία» (;)

Ἂν δὲν ἔβαζε αὐτὴ τὴν ἐξήγηση, πολλὰ μποροῦσε νὰ ὑποθέσει ὁ κ. Εἰσαγγελέας καὶ νὰ τόνε χώσει ἔξαφνα μέσα. Καὶ ἴσαμε κεῖ δὲν πήγαινε τὸ θάρρος τοῦ κ. Βασιλικοῦ.

Ἀραδιάζει ἔπειτα πολλὰ ὁ κ. Βασιλικός, βρίζει τοὺς Ρωμιοὺς γιατὶ δὲν ἔχουν ὄρεξη νὰ φᾶν πολύ, τὶς Ρωμιὲς γιατὶ δὲ γίνουνται ὅλες φοιτήτριες νὰ τρέξουν στὶς Εὐρώπες, γυρεύει σιδηρόδρομους, τράμ, ἠλεκτρικὰ καὶ δὲν ξέρω τί ἄλλο, γνώρισε τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς καὶ τοὺς βρῆκε καλλίτερους ἀπὸ μᾶς (πιὸ «προοδευτικοὺς» βέβαια) γιατὶ ἔχουν μέσα στὶς Σκουψίνες καὶ Σομπράνιες τους μερικοὺς ψευτοσοσιαλιστές, ψευτοριζοσπάστες, ψευτοφιλελεύθερους, ποὺ δὲν ξέρουν τί τοὺς γίνεται καὶ μὲ λίγα χρήματα ἢ λίγο κνούτι ἀκολουθοῦν ὅποιον καὶ νάναι...

Δὲ βλέπω τίποτε ἄξιο νὰ ἐνθουσιάσει κανένα αὐτοῦ μέσα. Δὲν εἶμαι κακόπιστος, ὄχι, ξέρω τί θέλετε νὰ πῆτε, ξέρω πὼς ἀπὸ τὸν πόλεμο ἀναμεταξὺ στὶς κοινωνικὲς τάξεις προσμένετε τὴν ἀναγέννηση τῆς μικρῆς Ἑλλάδας. Αὐτὸ ἴσως — μ' ὅλη τὴ μικρότητά του — μποροῦσε νὰ ἐνθουσιάσει κανένα. Τί λέτε ; Νὰ δῆτε ἔξαφνα τὸ Ἑλληνικὸ Βασίλειο νὰ μεταμορφωθεῖ μονομιᾶς σὲ Κάτω χώρες. Θὰ πίναμε ὅλοι πολλὴ μπίρα, θὰ τρώγαμε λαχαναρμιὰ καὶ λουκάνικα μπόλικα, θὰ καπνίζαμε ἡδονικὰ ὁλλαντέζικα χοντρὰ ποῦρα, καὶ θὰ ζούσαμε μὲ περίσσια «εὐμάρεια». Δὲ θὰ βρίσκουνταν πιὰ κρασάδες γιὰ νὰ τσιρίζουν καὶ νὰ κάνουν παράπονα στὴν Κυβέρνηση οὔτε νὰ ταράζουν τὴν ἡσυχία τοῦ κ. Βασιλικοῦ, γιατὶ θὰ εἴχαν πνιγεῖ ἀπὸ τοὺς μπιράδες.

— Κ' ἔπειτα ; . . . .

— Ἔ, ἔπειτα «θὰ ἐβαίνομεν πρὸς τὴν...Πρόοδον».

— Οὔφ ! Λίγο καθαρὸν ἀέρα γιατὶ σκάνω !

*

Θὰ μιλήσω λίγο σοβαρὰ μὲ τὸν κ. Σκληρὸ ποὺ τὸν ἐκτιμῶ γιὰ τὸ καθάριο μυαλό του καὶ τὴν ἡσυχία ποὺ συζητεῖ ὅλα, καὶ καθίζει στὸ κάθε τί τὸ σύστημά του. Θὰ τὸν ἤθελα μονάχα λιγάκι πιὸ ἄνθρωπο σωστὸ καὶ λιγώτερο σκλάβο τῆς ἐπιστήμης. Σὲ κανενὸς τὶς θεωρίες ὁ ἄνθρωπος δὲν ταιριάζει νὰ σκλαβώνεται, οὔτε στὶς δικές του. Καὶ τῆς ἐπιστήμης ὑπάρχουν σύνορα. Πρέπει νὰ τὰ βλέπει ὁ ἀληθινὰ σοφός. Ἀπὸ τὰ λόγια μου αὐτὰ καταλαβαίνει ὁ ἀναγνώστης, πὼς δὲ μοῦ πολυαρέσουν οἱ θεωρίες καὶ τὰ συστήματα, οὔτε καὶ σαστίζω μπροστὰ στὴν ἐπιστήμη, οὔτε ξιππάζομαι, ὅπως τὰ $^{999}/_{1000}$ τῶν συγκαιρινῶν μου Εὐρωπαίων. Τὴν ἐπιστήμη δὲν τὴν πολυπιστεύω, καὶ ἡ ὑπερβολικὴ πίστη τοῦ κόσμου σ' αὐτὴν μοῦ φαίνεται ἐμένα σὰν καμιὰ ἀρρώστια τοῦ καιροῦ μας — ἴσως σύμπτωμα κι' αὐτὸ ξεπεσμοῦ μερικῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Τὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα, ἀφοῦ ξαπλώθηκε στοὺς ἀρχαίους λκούς, τοὺς ἔφαγε. Νὰ δοῦμε μᾶς τί θὰ μᾶς κάμῃ.

Μοῦ φαίνεται πὼς φρόνιμο θὰ εἶταν νὰ βάζαμε κάποια σύνορα· *ἐμεῖς*, οἱ πολλοί, νὰ ζοῦμε καὶ νὰ συλλογιζόμαστε ὁλότελα ἔξω ἀπὸ τὴ μολυσμένη ἀτμοσφαίρα τῆς ἐπιστήμης — ὅσο γιὰ τοὺς *ἐπιστήμονες*, αὐτοὶ νὰ κρατοῦν τὴν ἐπιστήμη γιὰ τὸν ἑαυτό τους καὶ ὅ τι χρειαζόμαστε ἀπ' αὐτοὺς νὰ τοὺς τὸ γυρεύουμε. Ἐνῶ αὐτοὶ ἔχουν τώρα πλημμυρίσει τὸν κόσμο.

Θὰ μοῦ πῇ βέβαια ὁ κ. Σκληρὸς· «Καὶ λοιπὸν δὲν παραδέχεσαι πῶς θὰ φανερωθοῦν καὶ στὴν Ἑλλάδα πόλεμοι ἄγριοι μιὰ μέρα ἀνάμεσο στὶς κοινωνικὲς τάξες ;»

Καὶ θὰ τοῦ ἀποκριθῶ : Εἶμαι, κ. Σκληρέ, πολιτικός. Μεῖς οἱ πολιτικοὶ πηγαίνουμε σύμφωνα μὲ τὶς περίστασες — δηλαδὴ βλέποντας καὶ κάνοντας. Ὁ καλὸς πολιτικὸς μὲ τὸ δυνατὸ ψυχολογικό του μάτι προβλέπει πολλὰ ποὺ εἶναι νὰ γίνουν καὶ προετοιμάζεται νὰ τὰ δεχτεῖ, νὰ τὰ διορθώτει ὅσο μπορεῖ, νὰ τὰ μπαλώσει προσωρινά, νὰ τὰ ξερριζώσει τελειωτικὰ ἂν μπορεῖ καὶ εἶναι ἀνάγκη, νὰ τὰ σπρώξει νὰ μεγκλώσουν, νὰ δυναμώσουν, νὰ πάρουνε δρόμο, ἂν κρίνει πὼς ἔτσι πρέπει. Τί πρᾶμα ὅμως κανονίζει ὅλες αὐτὲς τὶς πράξες του; Πῶς ξέρει καὶ διαγνώνει σὲ κάθε περίσταση *τί πρέπει* ; Ἂν εἶναι πολιτικὸς ὅπως χρειάζονται τὰ κράτη, θὰ ἔχει νόμο ἀπαράβατο καὶ σταθερὸ τὸ αὐστηρὸ πολιτικὸ συμφέρο τοῦ κράτους, δηλαδὴ τὴν αὐτοσυντηρησία τοῦ κράτους, καὶ τὴ νίκη τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ἂς εἶναι καὶ εἰς βάρος ἄλλων κρατῶν. Αὐτὸ ἤθελαν νὰ ποῦν καὶ οἱ Ρωμαῖοι — οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ — μὲ τὸ Salus populi suprema lex esto. Ἀλλὰ πρόσεχε δῶ, κύριε Σκληρέ, ἐδῶ εἶναι ὁ κόμπος. Πρέπει λοιπὸν νὰ θυσιαστοῦν τὰ συμφέροντα τῆς κάθε τάξης ; οἱ προλετάριοι πρέπει νὰ ἀρρωστήσουν, νὰ μείνουν δίχως ψωμί, γυμνοί, χωρὶς σπίτια, νὰ χανταχωθοῦν, νὰ χαθοῦν ὁλότελα, νὰ πεθάνουν ; (Βλέπω δάκρυα στὰ μάτια σου, κ. Σκληρέ, γιατί ; μὴν εἶσαι καὶ σὺ σπλαχνικός, φιλάνθρωπος, μαλακός ; — καὶ τότε εἶσαι καθαυτὸ τοῦ καιροῦ μας φαινόμενο, ἢ μήπως, ἐπειδὴ παίρνω ἄλλη βάση στὶς σκέψες μου ἀπὸ σένα, λυπήθηκες ποὺ σὲ βγαζω ἀπὸ τὸ σύστημά σου ;)

Ναί, ἂν εἶναι ἀνάγκη νὰ ζήσουν ἔτσι οἱ ἐργάτες ἂν τὸ κράτος ἔχει γενικώτερες δουλειὲς νὰ κοιταξει, ἂν δὲν εἶναι σοβαρὸς κίντυνος γιὰ τὸ κράτος — ἂς ζήσουν ἀκόμα ἔτσι. Ἂν πάλε εἶναι νὰ σηκωθοῦν, ἂς κάμουν τὸ σηκωμό τους, καὶ θὰ πάρουν μὲ τὸ «ἔτσι τὸ θέλω» ἄλλο κανένα κόκκαλο γιὰ νὰ ζήσουν. Ἂν ὁ σηκωμὸς αὐτὸς καταντήσει μεγάλος σὰν τὴ γαλλικὴ ἐπανάσταση, θὰ ἀλλάξει ἡ τάξη ποὺ κυβερνᾷ καὶ θἄρθει νὰ κυβερνήσει ἄλλη τάξη. Αὐτὸ ὅμως δὲ μ' ἐνδιαφέρει. Ὅποια τάξη κι' ἂν θέλει ἂς ἔρθει, ἂν μπορεῖ, νὰ κυβερνήσει, σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντά της καὶ τὰ ἰδανικά της. Φτάνει τὸ κράτος νὰ ζεῖ, νὰ στέκεται στὰ πόδια του, νὰ μπορεῖ νὰ ἔχει τὴ θέση του ἀνάμεσα στὰ τόσα ἄλλα κράτη. Κάθε τάξη ποὺ κυβερνᾷ ἕνα κράτος πρέπει μεταξὺ στὰ ἰδανικά της (στὶς φαντασίες της, νὰ ποῦμε) νὰ ἔχει καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ κράτους, τὴ συνείδηση πὼς κάτι τι κοινὸ ἔχουν ὅλοι ὅσοι κάνουν τὸ κράτος, καὶ ὅλες οἱ τάξες τῆς κοινωνίας, καὶ ὅτι καὶ οἱ ἄλλες τάξες, μ' ὅλες τους τὶς διαφορές, ἔχουν κάποια κοινὰ αἰσθήματα, κοινὲς ἰδέες, κοινὲς παραδόσεις, κοινὰ συμφέροντα, κοινὲς ἀνάγκες, καὶ τὴ μεγάλη ἀνάγκη τῆς ἀλληλεγγύης ἀναμεταξύ τους. Δὲν μπορεῖ νὰ τὰ παραγνω-

---

Κάποτες ἐρχότανε στὴν κρεββατοκάμαρα τοῦ Ἀντρέα, κοίταζε, ἀκκουμποῦσε ἀπαλὰ τὸ χέρι της στὴν πολθρόνα τῆς Κατινούλας καὶ τῆς ἔλεγε·

— «Τί ἔχουμε σήμερα στὸ τραπέζι ; Πρόσταξες; Καλὰ ποὺ εἶσαι δῶ, Κατινούλα μου. Καὶ φιλιόνταν οἱ δυὸ γυναῖκες, ὠρφανεμένες, χῆρες, ποὺ νὰ ποῦμε, κ' οἱ δυό.

Κ' οἱ δυό τους εἴχανε ἀλήθεια κάμποσες αἰτίες νὰ λυποῦνται, νὰ παρηγοριοῦνται ἀνάμεσά τους. Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Ἀντρέα δὲν ἀποκοιμήθηκανε οἱ δυστυχίες. Ὁ Πάβλος τὰ πήγαινε πολὺ ἀχαμνά. Δὲν ἄκουσε τὸν πατέρα. Τὸ πεῖσμα, ὁ ἔρωτας κ' ἡ τέχνη τῆς Λίζας τὸν καταστρέψανε. Τὴν πῆρε, παντρεφτήκανε. Δὲν παραβρέθηκε στὸ γάμο κανεὶς ἀπὸ τοὺς δικούς του. Μόνο ἡ Κατινούλα δὲ βάσταξε καὶ τοῦ ἔκαμε γραμματάκι, ὅπου τοῦ μιλοῦσε γιὰ τὸν Ἀντρέα. Γλήγορα θυμήθηκε ὁ Πάβλος τὰ λόγια τοῦ μακαρίτη. Μιὰ καὶ τὸν ἔβαλε στὸ χέρι της ἡ μανταμα, μιὰ καὶ σιγουραρίστηκε πὼς τέλειωσε καὶ δὲ θὰ τῆς ξεφύγῃ, ἄρχισε ἡ κόλαση. Σὰ μαλλώνανε, τοῦ παινοῦσε τὸν ἄντρα της, ποὺ τὸν ντρόπιασε, λέει, ποὺ τὸν ἔδειρε δημόσια — εἶτανε τότες ἀγώρι μικρὸ — καὶ δὲν κούνησε δάχτυλο ἀφτός. Τὴν ἔδερνε τώρα ὁ Πάβλος. Ἡ βαριομάρα, ἡ σιχασιά, τὸ συναίστημα τῆς χαμένης του τῆς ζωῆς, ἡ ἀνάμνηση τοῦ χολοσκασμένου τοῦ πατέρα, ἡ ἀμπορεσιά του νὰ καταπιαστῇ καὶ τίποτις σπουδαῖο, οἱ ἀταξίες, τἄτοπα ποὺ τὸν παρατραβήξανε, οἱ συνέπειες τῆς ψέφτικης ἀγάπης, τὸν ξεφτυλίσανε. Μιὰ μέρα σηκώθηκε ὁ Πάβλος κ' ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀμερική. Δυὸ χρόνια βάσταξε ὁ γαμος· τὴν εἶχε παρμένη ἕνα χρόνο σωστὸ ἀφοῦ πέθανε ὁ πατέρας. Μὲ τὸ φεβγωμὸ τοῦ Πάβλου, τὴν τρίτη χρονιά, ὅπως εἴπαμε, ἄλλαξε κ' ἡ Κατινούλα στὴν ὑγεία της.

Ἄλλαξε κι ἀπὸ τὴ λατρεία της γιὰ τὸν Πάβλο, ποὺ ὅ τι κι ἂν ἔκανε, πάντα στὰ πόβαθά της τονὲ φύλαγε καὶ τὸν ἀγαποῦσε, ἄλλαξε κι ἀπὸ τὴ μεγαλήτερη λατρεία της γιὰ τὸν Ἀντρέα, ποὺ νόμιζε πὼς ζοῦσε πλάγι της, τἄβλεπε καὶ πονοῦσε. Ὁ Ἀντρέας, γιὰ τὴν Κατινούλα, γιὰ τὴ Μοιρίτα, γιὰ τὴν Ἄννα τὴν ἴδια, λὲς καὶ δὲν πέθανε, λὲς κ' ἔρημο δὲν τἄφησε τὸ σπίτι. Μιὰ θεόγλυκη ἀτμοσφαίρα λύπης, παντοτινῆς παρουσίας κι ἀγάπης παντοτινῆς εἴτανε παντοῦθε στὸ σπίτι περεχυμένη, στὶς κάμαρες, στὴν ἀβλή, στὴν ἀλλέα καὶ στὸν μπαξέ. Ἡ καλοσύνη τοῦ ἀθρώπου δὲν πεθαίνει· δὲν πεθαίνει ὁ νοῦς ποὺ δημιούργησε ζωή. Πολλὲς φορὲς ὁ Ἀντρέας, στὸ Μπ..., στὸ Παρίσι, στὸ Χαμονοκόρφι, ἀκόμη καὶ σὰ χάδεβε τὸ φύλλο τῆς Ὄλιας κάτω στὸ περιβόλι, ἀκόμη καὶ στὸ κιόσκι τοῦ Μιράνου, σὰν ἄκουσε τὴ φωνὴ τοῦ πουλιοῦ, πολλὲς φορὲς ὅταν τὸν παραδέρνανε οἱ καημοί, ταράχτηκε μὲ τὴν ἰδέα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Τί φριχτὸ πρᾶμα, συλλογιότανε νὰ εἶναι ἡ ψυχή μας ἀθάνατη ! Νὰ μᾶς θωρῇ ἀπὸ μακριά, νὰ μὴν μπορῇ νὰ ζωγώσῃ, νὰ μὴν εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ ἴδιος, νὰ μὴν εἶναι ἴδια κ' ἡ ψυχή μας ! Κι ἄμα ἡ δυστυχία μᾶς πλακώνει, κι ἄμα, γιατὶ ἀχ ! γίνεται καὶ τοῦτο, ἄμα ξεχνοῦμε τοὺς πεθαμμένους, ἄμα παραστρατοῦμε, ἄμα σκουντάφτουμε, ἡ ξένη φεβγάτη ψυχὴ νὰ κλαίῃ ποὺ δὲν τὴ θέλουμε ἢ ποὺ δὲν τῆς εἶναι δυνατὸ νὰ μᾶς βοηθήσῃ ! Μὰ μήπως δὲ φτάνει, μὲ τὰ χρόνια, μὲ τὸν καιρὸ ποὺ περνᾷ, μήπως δὲ φτάνει ποὺ ἀλλάζουμε, γιὰ νὰ παιδέβεται ἡ ἀγέραστη ψυχὴ ποὺ μᾶς παραίτησε, ἀφοῦ, ἀλλάζοντας ἐμεῖς καὶ μνήσκοντας ὅπως λένε, ἀχάλαστη ἐκείνη, δὲ ζοῦμε πιὰ ἑνωμένοι ; Τέτοιο βάσανο τῆς ψυχῆς δὲν τὸ παραδεχότανε, τἀποτίναζε ὁ Ἀντρέας ἀπὸ τὸ λογισμὸ κι ἀπὸ τὴ λογική του. Παρηγοριότανε μὲ τὴν ἰδέα τὴν πιὸ σπλαχνική, τὴν πιὸ ἀθρώπινη, πὼς ἡ ψυχὴ τοῦ πεθαμμένου ζῇ στοῦ ζωντανοῦ μέσα τὴν ψυχή. Καὶ γιὰ νὰ ζήσῃ, γιὰ νὰ μελετιέται, γιὰ νἀγαπιέται κ' ὕστερις ἀπὸ τὸ θάνα-

ρίσει αὐτὰ ἡ τάξη ποὺ κυβερνᾷ, γιατὶ ἀλλοιῶς δὲ στέκεται.

Ἡ διαφορὰ μετάξυ σένα, κ. Σκληρέ, καὶ τοὺς δημοτικιστὲς μπορεῖ νὰ εἶναι, καθὼς λές, πὼς τοῦτοι εἶναι *μεταφυσικοὶ* ἐνῶ σὺ εἶσαι *διαλεχτικὸς* (ὅπως λέει ὁ Χέγκελ). Ἀλλὰ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δυονῶ μας εἶναι, κ. Σκληρέ, ὅτι σὺ ταράζεσαι πάρα πολὺ μὲ τὰ συμφέροντα μιᾶς τάξης ἢ καὶ δυό, ἢ καὶ μὲ τὰ μαλλιοτραβήγματά τους—ἴσως εἶσαι καὶ σὺ σπλαχνικός, χωρὶς νὰ τὸ πολυνοιώθεις, (ἡ ὑπερβολικὴ ψυχοπονιὰ εἶναι κι' αὐτὴ σημαδι τοῦ καιροῦ μας) —ἐνῶ ὁ ἀληθινὰ σκληρὸς εἶμαι ἐγώ, ὁ πολιτικός, ποὺ δὲ μὲ ταράζουν, ἂν καὶ τὰ βλέπω, τὰ μαλλιοτραβήγματα ἀπὸ τάξη σὲ τάξη, εἴτε ἀπὸ ἄτομο σὲ ἄτομο, καὶ κοιτάζω προπάντων τὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους. Τὶς τάξες τὶς λογαριάζω κι' αὐτές, ἀφοῦ κι' αὐτὲς εἶναι μέσα στὸ ἔθνος, ἀλλ' οὔτε τόσο τὶς ξεχωρίζω ὅπως σύ, οὔτε τὶς ἐπαναστάσεις τους τὶς θεωρῶ ἀπαραίτητες ἀφοῦ ἀνταγωνισμὸς ὑπάρχει καὶ μπορεῖ ἐλεύθερα πάντα νὰ γίνεται. Σὺ παίρνεις βάση καὶ ἀρχὴ γιὰ τὶς σκέψες σου τὶς κοινωνικὲς τάξες. Παίρνεις ἕνα μεγαλωτικὸ φακὸ καὶ ξεδιαλύνεις τοὺς οἰκονομικοὺς λόγους ποὺ πλάθουνε τὶς τάξες. Καὶ ἀπ' αὐτοῦ προχωρεῖς καὶ βγάζεις συμπεράσματα λογικὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχή σου. Ἀλλ' ὁ φακός σου μεγαλόνει πάρα πολὺ ἐκεῖνα ποὺ μ' ἐπιμονὴ παρατηρᾶς. Πιάνεις τὰ πλήθη καὶ χάνεσαι αὐτοῦ μέσα καὶ ὅλα ἀπὸ κεῖ γυρεύεις νὰ τὰ βρεῖς. Τὴ μεγάλη δύναμη ποὺ μιὰ ἐξαιρετικὴ ἰδιοφυΐα μπορεῖ νὰ μαζέψει στὰ χέρια της δὲ φαίνεσαι νὰ τὴν διακρίνεις καλά, οὔτε τὴν ὑπερβολικὴ σπρωξιὰ ποὺ μπορεῖ τὴν κατάλληλη στιγμὴ νὰ δώσει σ' ἕνα ἔθνος ὁλόκαιρο —ὄχι μονάχα σὲ μιὰ τάξη—μιὰ ἰδέα, καὶ ὅταν δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ στομάχι.

Ἐγὼ γιὰ βάση τῆς σκέψης μου βάζω τὸ salus populi, τὴ σωτηρία, τὴ ζωὴ ὅλου τοῦ ἔθνους ποὺ μὲ γέννησε. Ἀγαπῶ ὅλες τὶς τάξες τοῦ ἔθνους μου καὶ κάποτε δὲν τὶς ξεχωρίζω. Τὰ παλέματα τῶν ἀτόμων καθὼς καὶ τῶν ὁμάδων τῆς κοινωνίας μου δὲν τὰ πολυλογαριάζω· παντοῦ καὶ πάντα ὑπάρχουν. Δὲ συλλογίζουμαι συχνὰ τὰ στομαχικὰ συμφέροντα. Δὲ λυποῦμαι κείνους ποὺ, μὴ ξέροντας νὰ βροῦν ψωμὶ πεθαίνουν ἀπὸ τὴν πεῖνα. Ἄξιος ὁ μισθός τους. Ἔτσι δὲ μὲ πολυσκοτίζουν οὔτε οἱ ἄρρωστοι καὶ οἱ ἀρρώστιες τους. Πιστεύω πὼς ὅταν ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ στὶς τάξες—ποὺ ὑπάρχει πάντα — μπεῖ στὴν πρώτη γραμμὴ καὶ γίνει ἡ πρώτη φροντίδα καὶ σκέψη τῶν ἀνθρώπων ἑνὸς κράτους, καὶ γίνει αὐτὸ ἰδανικό κι' ὅλα, τὸ κράτος αὐτὸ δὲν εἶναι πιὰ γιὰ νὰ ζήσει. Μπορεῖ τὸ ἔθνος νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ μὰ τὸ κράτος θὰ χανταχωθεῖ. Πιστεύω καὶ τοῦτο πὼς μιὰ ἰδέα ἄμα καταφέρει ἕνας ἢ πολλοὶ νὰ τὴ βάλουν στὸ κεφάλι ἑνὸς ἔθνους, ὄχι μόνο δύσκολα βγαίνει, ἀλλὰ ὅσο ὑπάρχει μπορεῖ νὰ σπρώξει τὸ ἔθνος νὰ ἀναποδογυρίσει βουνά, καὶ τὰ δικά του τὰ συμφέροντα τὸ κάθε ἄτομο γιὰ καιρὸ νὰ τὰ ξεχάσει. Καὶ πιστεύω πὼς ἕνας ἄνθρωπος μπορεῖ νὰξίζει περισσότερο ἀπὸ τὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων : Μ' ἀρέσει ὁ ἄνθρωπος, δὲ μ' ἀρέσουνε τὰ πλήθη μὲ τὴ χοντροκοπιά τους. Ἔχουν βέβαια δύναμη τὰ πλήθη, ἀλλὰ καὶ ὁ ἕνας ἄνθρωπος ἔχει δύναμη πιὸ τρανὴ καὶ πιὸ ὄμορφη. Δὲν πίστεψα ποτὲ πὼς οἱ μεγάλοι ἄντρες ἔπεσαν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ οὔτε πὼς ξέρουν «ἐξ ἀποκαλύψεως» μυστικὰ ποὺ δὲν τὰ ξέρει τὸ πλῆθος. Ξέρω καὶ πὼς γιὰ νὰ βγεῖ ἕνας Σαιξπῆρος χρειάστηκε γιὰ ἕναν αἰῶνα οἱ δραματογράφοι καὶ θεατρῖνοι νὰ πληθύνουν τόσο στὴν Ἀγγλία ποὺ νὰ καταντήσουν τάξη καὶ προλετάριοι. Ἀλλὰ πιστεύω πὼς οἱ κοινωνίες τίποτε ἄλλο δὲ χρησιμεύουν παρὰ γιὰ νὰ ξεφυτρώνουν ἀπὸ μέσα τους ἐξαιρετικοὶ ἄνθρωποι, καὶ γιὰ τοῦτο ὀνομάζω τὶς κοινωνίες *μαγεριὰ ἀνθρώπων*. Στὶς κοινωνίες ἐπάνω ἀκουμποῦν οἱ λιγωστοὶ ποὺ φανερόνονται ἐξαιρετικοὶ ἄνθρωποι, ἀπὸ τὶς κοινωνίες παίρνουν τὴ δύναμή τους, τὸ εἶναί τους, ὅλα, μὰ εἶναι διαφορετικοὶ ἀπὸ τὴν κοινωνία, κι' αὐτὸ μ' ἀρέσει.

Βλέπεις μᾶς χωρίζουν, τὸν κ. Σκληρὸ καὶ μένα, οἱ ἰδιοσυγκρασίες μας.

Ἀλλὰ τώρα θὰ μιλήσω γιὰ ἕνα τελευταῖο ζήτημα ποὺ δὲ μὲ φαίνεται νὰ τὸ σκέφτηκε καλὰ ὁ κ. Σκληρός.

★

Σ' ὅλο τὸ βιβλιαράκι ἀναφέρνεται ἡ Ἑλλάδα ὡς διδόμενο, ὡς βάση ἀσάλευτη. Μὰ ποιός λέει πὼς εἶναι ἡ Ἑλλάδα πραγματικότητα ;

Μὴ φοβᾶστε, δὲ μὲ ταράζουνε βυζαντινὰ ὄνειρα, δὲν ἔχω στὸ νοῦ μου τὴ Μεγάλη Ἰδέα. Ἔκαμε τὴ δουλειὰ κι' αὐτὴ γιὰ μιὰν ὥρα, καὶ τὴν ὥρα ἐκείνη εἴτανε πραγματικότητα.

Ἀλλὰ ρωτῶ τὸν κ. Σκληρὸ τί θὰ ἔλεγε ἂν βρίσκουνταν αὐτὸς σὲ κάτι περίστασες ποὺ βρέθηκα ἐγὼ ἔξαφνα. Φέρω παραδείγματα, γεγονότα. Κρίσες δὲν κάνω, παρατηρῶ μονάχα.

1). Τὸ Ἑλληνικὸ τὸ Κράτος εἶναι κεῖ πέρα, μὲ τὰ σύνορά του. Ἔξω ἀπ' αὐτὸ βρίσκονται ἄλλα κράτη. Σὲ μιὰν ἐπαρχία ἑνὸς ἀπὸ τὰ τριγυρινὰ κράτη γίνεται σφαγὴ ἀνθρώπων, κι' αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι Ἕλληνες, κι ὅσοι σώθηκαν ἀπὸ τὴ σφαγή, γιὰ νὰ γλυτώσουν φεύγουν ὅπως ὅπως στὸ Ἑλληνικὸ κράτος.

2). Σ' ἕνα νησὶ ἑνὸς ξένου κράτους βαρυέστησαν πιὰ νὰ τυραννιοῦνται οἱ κάτοικοι (Ἕλληνες) ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ μονοπώλιου τῶν καπνῶν — ποὺ σκλάβωσαν μὲ τὸ χρῆμα τους καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐπίσημους τυράννους (Τούρκους) καὶ τοὺς κάνουν ὅ,τι θέλουν, διοικοῦν αὐτοὶ τὸ νησὶ ἀντὶ γιὰ τοὺς Τούρκους—λοιπὸν βαρυέστησαν οἱ κάτοικοι καὶ σηκώθηκαν στὸ πόδι καὶ εἶπαν πὼς θέλουν νὰ ἑνωθεῖ τὸ νησί τους μὲ τὴν Ἑλλάδα.

3). Σ' ἕνα ἄλλο νησί, μισοανεξάρτητο καὶ προνομιοῦχο, θέλει νὰ χώσει τὴ μούρη του παρὰ πολὺ ἕνας Βεζύρης ἀπὸ τὴν Πόλη, καὶ οἱ κυβερνήτες τοῦ νησιοῦ δὲν τοὺς ἀρέσει αὐτὸ καὶ σηκόνουν τὸ νησὶ στὸ πόδι, γυρεύουνε βοήθεια ἀπὸ τοὺς ἀδερφούς τους ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ζητοῦν ἕνωση κι' αὐτοί.

4). Ἕνα χωριὸ στὴ Θράκη (Τούρκικο κράτος) φτωχὸ καὶ κακομοιριασμένο ποὺ μόλις μπορεῖ καὶ ζεῖ μὲ τὴν ψωροκαλλιέργεια ποὺ κάνει, ζητάει ὡς τόσο δάσκαλο καὶ σχολειό, γιατὶ οἱ γεροντοι θέλουν τὰ παιδιά τους νὰ μάθουνε γράμματα, σὰν κάτι καλὸ τοὺς φαίνεται αὐτό. Μὰ αὐτοὶ δὲν ἔχουν ἀρκετὰ χρήματα γιὰ νὰ πληρόνουν τὸ δάσκαλο, οὔτε ἔχει περισσευούμενα νὰ τοὺς στείλει ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή. Λοιπὸν παρακαλοῦν οἱ χωριάτες νὰ τοὺς σταλθοῦν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα χρήματα. Κι' αὐτὸ τὸ κανοῦν ὄχι ἕνα ὄχι δυό, μόνον ἄπειρα χωριά.

5). Ἕνα χωριὸ στὴ Μακεδονία (Τούρκικο κράτος) τὸ βασανιζουνε συμμορίες βουλγάρικες ἢ νὰ γίνει βουλγάρικο ἢ νὰ ξεσπιτωθεῖ καὶ ν' ἀδειάσει τὸν τόπο, σκοτόνουνε κάθε χωρικὸ ποὺ ἀντιστέκεται. Γυρεύει τὸ χωριὸ βοήθεια ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα γιατὶ ἡ νόμιμη ἀρχή του ὁ Τοῦρκος δὲν τὸ προστατεύει. Κι' αὐτὸ γίνεται ὄχι σ' ἕνα ὄχι σὲ δυό, μὰ σὲ πεντακόσια χωριά.

6). Στὴν Ἤπειρο (Τούρκικο κράτος) τοὔρχεται ἔξαφνα τοῦ Σουλτάνου καὶ 100 ρωμαΐκα χωριά, κεφαλοχώρια, τὰ κάνει τσιφλίκια δικά του καὶ λέει στοὺς χωρικούς : «ἢ θὰ γίνετε δουλοπάροικοι σκλάβοι μου, ἢ νὰ ξεσπιτωθῆτε καὶ ἀμέτε ὅπου θέλετε». Καὶ τὰ χωριὰ αὐτὰ γράφουνε στὸν Πατριάρχη ἀπελπιστικὰ γράμματα, μὰ ὁ Πατριάρχης δὲν ἔχει ἀρκετὴ δύναμη γιὰ νὰ πάρει πίσω τὰ χωριά. Πιάνουν λοιπὸν κι' αὐτοὶ κάτω στὴν Ἑλλάδα καὶ γυρεύουν προστασία.

το, πρέπει νὰ στάθηκε χρήσιμη καὶ καλή. Βάση κανονικὴ τῆς ἠθικῆς, ἀφτὴ τοῦ φαινότανε. Καὶ δὲ γελάστηκε. Γιὰ τέτοιο λόγο ζοῦσε ἡ ψυχή του στὸ σπίτι του, σμιγμένη σὲ ὁλωνῶ τους τὶς ψυχές.

Ἡ Κατινούλα ποὺ τῆς ἄδολης ψυχῆς του γνώρισε καλήτερις ἀπὸ κάθε ἄλλονε ἢ μάντεψε πιὸ κατάβαθα τὰ μυστικά, ἡ Κατινούλα, περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους, περισσότερο κι ἀπὸ τὴ Μοιρίτα, τὸν ἔννοιωθε μέσα της νὰ ζῇ. Ἀγαποῦσε τὸ Μοιριτούλι της κι ἀπὸ τὴν ἀγάπη ποὺ εἶχε γιὰ τὴ Μοιρίτα του ὁ Ἀντρέας, κι ἀπὸ τὴν ἀγάπη τὴ μοναδικὴ ποὺ ἔθρεφε ἡ καρδιά της γιὰ τὸ παιδί τῆς Ὄλιας, γιὰ τὸ παιδί της. Ἤρθανε χρόνια βαριά, μάνιζε ἡ φουρτούνα, ἔπεφτε τὸ θανατικό, καὶ δὲν μπόρεσε πάντα ὁ πατέρας νὰ φροντίσῃ ὅπως ἤθελε γιὰ τὸ καλό του τὸ κοριτσάκι. Μὰ τώρα ἡ Κατινούλα μήπως δὲν τὸ χωστοῦσε νὰ φροντίσῃ διπλά ; Πιὸ πολὺ παρὰ στὴ δουλειά της, πιὸ πολὺ παρὰ στὸ νοικοκερειό, εἶχε τὸ μάτι στὴ Μοιρίτα. Ἔξυπνη ἀπὸ φυσικό της καὶ μὲ τὴν ξυπνάδα ἐκείνη ποὺ ἡ ἀγάπη μᾶς τὴ γεννᾷ στὰ σπλάχνα, ἡ Κατινούλα ἤξερε νὰ παρατηρῇ τὴν ὄμορφη τὴν κοπέλλα, καὶ στὴν ἐποχὴ ποὺ βρισκούμαστε, παρατηροῦσε τόντις πὼς συχνά της ἔμοιαζε λυπημένη. Τὸ τραγούδι ποὺ τραγουδοῦσε ἡ Μοιρίτα τὴν ἀπριλιάτικη τὴν κεριακή, τὸ πῆρε τῆς Κατινούλας τάφτι ἀπὸ τὴν κάμαρα τοῦ Ἀντρέα ὅπου δούλεβε. Μὲ τί σκοπό, μὲ τί νόημα τάχα νὰ τὄλεγε τὸ τραγουδάκι ποὺ τῆς ἔμαθε στὰ παιδιακήσικα τὰ χρόνια ἡ Κατινούλα, καὶ γιατί μέσα σὲ ἄλλα τόσα ποὺ τῆς ἔμαθε, νὰ διαλέξῃ ἀφτὸ ἐδῶ ; Τῆς φάνηκε πὼς τὸ στίχο γιὰ τὸν ἄστατο ἐραστὴ—un amant qui fut inconstant—τὸν ἀναστέναζε ἡ Μοιρίτα περισσότερο παρὰ ποὺ τὸν τραγουδοῦσε. Τὶς ξέσερνε τὶς λέξες ἡ φωνίτσα της. Ἡ Κατινούλα τὸ ἤξερε, τἄκουγε κιολας, πὼς στὸν κατοπινὸ τὸ στίχο ἡ λυγερὴ παρηγοριέται καὶ πὼς ὁ βαρκάρης τῆς σηκώνει τὸν καημό της. Μὰ ἴσια ἴσια τοὺς στίχους τῆς παρηγοριᾶς, τοὺς ψιθύριζε πιὸ βαθιόλυπα ἡ Μοιρίτα. Δὲν εἴτανε κι ἀπὸ κεῖνες ποὺ ἔφκολα παρηγοριοῦνται καὶ τὸ γνώριζε ἡ Κατινούλα, γιατὶ καλὰ τὴ γνώριζε καὶ τὴν ἴδια. Ἡ Κατινούλα εἶδε κάμποσα, κάμποσα κατάλαβε στὴ βασανισμένη τὴν ὕπαρξή της. Τὴ στιγμὴ τῆς ἀγάπης τὴν ἔτρεμε γιὰ τὴ Μοιρίτα. Ἔρχεται ὥρα, τὸ θυμότανε ἀπὸ τὸν ἀφέντη, ὅπου ἡ ἀρρώστια κρίνεται ὅπως κρίθηκε ἡ δική της στὸ Μπ... Βέβαια. Ἔρχεται ὅμως καὶ ὥρα ὅπου κρίνεται ἡ ζωή μας. Κ' εἶναι ἡ ὥρα τῆς ἀγάπης. Τὴν κόλαση καὶ τὸν παράδεισο, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰ γυρέβουμε ἀλλοῦ παρὰ στὸν πλανήτη μας ἐδῶ. Καὶ στὸν πλανήτη μας, ἀπὸ τὴν ἀγάπη μας βλέπουμε ἢ παράδεισο ἢ κόλαση. Ἀποφασίζει, ποιὸ καὶ τί θὰ εἶναι τὸ μέλλο μας, ἡ ἀγάπη.

Γιὰ τὰ κορίτσια ἡ ἀπόφαση πιὸ σπουδαία παρὰ γιὰ τὸν ἄντρα. Κι ὡστόσο χωρὶς ἀγάπη, ἀδύνατο νὰ ζῇς. Συλλογιότανε ἡ δύστυχη Κατινούλα καὶ τὴν ἄμοιρη τὴ μοίρα τοῦ Ἀντρέα. Ποιός μπορεῖ νὰ πῇ πὼς ἡ ἀρρώστια του, πὼς ὁ θάνατός του, πὼς ἡ περίσσια του ἡ κανονικάδα, πὼς τὰ κινήματα ἐκεῖνα τὰ γεωμετρικά, πὼς οἱ μικρές του οἱ παραξενιές, οἱ μανίες του. ὅπως τὶς ὠνόμαζε κάποτες ἡ Κατινούλα χωρατέβοντας, δὲν εἴχανε τὸ λόγο τους, ἕνα λόγο πολὺ ἁπλὸ συνάμα καὶ τρομαχτικό, τὸ λόγο δηλαδὴ ποὺ ἔκαμε δώδεκα χρόνια χηριός, ἔζησε σὰ χηριός. Ἀχ ! δὲν κοιταζε καὶ τὸν ἑαφτό της ; Τώρα τὴ μελετοῦσε μὲ τὸ νοῦ της, τώρα σωστὴ καὶ φρόνιμη τὴν ἔβρισκε, τὴ συβουλὴ τοῦ πρώτου πρώτου γιατροῦ ποὺ εἶδε, σὰν ξεκόλλησε τὸ νεφρί της καὶ τὴν παρακίνησε ὁ γιατρὸς νὰ παντρεφτῇ, νὰ γίνῃ μάννα καὶ θὰ πάνε ὅλα στὸν τόπο τους. Ἴσως μήτε θαρρωστοῦσε, ἂν εἶχε ἀγαπήσει. Μὰ ποιόνε νἀγαπήσῃ τὸρφανό ; Μήπως στέκει στὸ χέρι μας ἡ ἀγάπη ; Μήπως καὶ σὰν ἀγαποῦμε, μᾶς εἶναι πάντα βολετὸ

Κάθε μέρα χωριὰ Ἑλληνικά, ἄνθρωποι Ἕλληνες, ἑλληνικὲς ἐπαρχίες(κοινωνίες) στρέφουν κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ γυρεύουν προστασία, βοήθεια, ὑποστήριξη καὶ στὸ τέλος ἕνωση.

Αὐτά, κ. Σκληρέ, δὲν εἶναι μεγάλες ἰδέες οὔτε μικρές. Εἶναι πραγματικότητες.

Καὶ τότε ἡ μικρὴ Ἑλλάδα, τὸ μικρὸ κράτος,ποὺ μιλεῖτε γι' αὐτὸ σὰ νἄτανε τελειωτικό, τί πρέπει νὰ κάμῃ κατὰ τὴ γνώμη σας ; Νὰ ἀπαντήση τάχα στὰ ἑλληνικὰ νησια, στὰ ἑλληνικὰ χωριά, στοὺς Ἕλληνες «Εἶστε ξένο κράτος, τί γυρεύετε ἀπὸ μένα ; Σεῖς λέγεστε Τουρκιά, ἐγὼ Ἑλλάδα, τὰ σύνορά μου δὲν τὰ βλέπετε ; εἶναι ὁ Πηνειὸς καὶ ὁ Ἀραχθος. Δὲ σᾶς γνωρίζω. Πηγαίνετε στοὺς ἄρχοντές σας. Μὴ μᾶς σκοτίζετε, ἐμᾶς ἐδῶ πέρα, ἔχουμε ἄλλες δουλειές· οἱ προλετάριοι γυρεύουν κι' αὐτοὶ ψωμί· ὁ Φαρδούλης φρενιάζει· τὸ κεφάλαιο δὲν ἀκούει· ἡ βουρζουαζία κοιμᾶται».

Ἴσως θὰ εἴταν κι' αὐτὸ μιὰ πολιτική. Μὰ ἔλα ποὺ παθαίνονται πολλοὶ στὴν Ἑλλάδα ἄμα μάθουν καμιὰ τέτοια εἴδηση ἀπὸ κείνες ποὺ περιγράφω.Μπορεῖ νὰ τοὺς ὀνομάσει ὁ κ. Σκληρὸς μὲ καταφρόνια, *πατριώτες*, ὅμως εἶναι γεγονὸς πὼς κάποιοι κάπως ταράζονται. Καὶ μπορεῖ μιὰ μέρα νὰ σηκώσουν πολλοὺς στὸ πόδι.

Ἔ ! Τί σημαίνουν ὅλ' αὐτὰ τὰ πράματα ; Δὲ σοῦ φαίνεται, κ. Σκληρέ, πὼς σὰ νὰ λέγουν ὅτι αὐτὸ τὸ μικρούτσικο Ἑλληνικὸ κράτος ποὺ μᾶς ἔφτειασαν οἱ ξένοι βασιλιάδες καὶ διπλωμάτες *δὲν εἶναι φυσιολογικὰ φτειασμένο* ; Ὅτι πότε ἀπὸ δῶ, πότε ἀπὸ κεῖ τοῦ μηνοῦν τοῦ Κράτους αὐτοῦ τὰ ἐθνικὰ νεῦρα πὼς μιὰν ἄκρη τοῦ ἔθνους παθαίνει πάλι, μιὰν ἄλλη ἄκρη γυρεύει κάτι, μιὰν ἄλλη πονεῖ, ἐκείνη χαίρεται, ἐτούτη στενοχωριέται ; Ὅτι, στὰ τωρινὰ τὰ χρόνια τοὐλάχιστο, ψέμα δὲν εἶναι, δὲν εἶναι ἰδέα, παρὰ εἶναι ἀλήθεια ἡ ἑνότητα μιᾶς φυλῆς ; Ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ εἶναι μεγαλήτερη ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ τὸ κράτος, ὅτι ὅσο δὲν ἑνώνεται ἡ φυλή, κανένα κράτος Ἑλληνικὸ δὲ θὰ εἶναι τελειωτικό, οὔτε θἄχει ἡσυχία ἀπὸ «ἐξωτερικὰ ζητήματα ;» Ὅτι τὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα τῆς Ἑλλάδας δὲν εἶναι σὰν τὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ εἶναι *ἐσωτερικὰ* ζητήματα : Ὅτι ὁ κλεφτοπόλεμος τῆς Μακεδονίας εἶναι ὅμοια ἐσωτερικὸ ζήτημα ὅπως εἶναι καὶ τὰ κινήματα τῶν σταφιδοπαραγωγῶν τοῦ Πύργου καὶ οἱ τσαρλαταναρίες τοῦ Φαρδούλη; Ὅτι ὁ ἐπιστήμονας ποὺ πιάνει καὶ ἐξετάζει τὴν Ἑλλάδα σὰν κανένα Βέλγιο ἢ Ὁλλαντία ἢ Ἀγγλία καὶ βγάζει συμπεράσματα, ὁ ἐπιστήμονας αὐτὸς δὲ δουλεύει ἐπιστημονικά ;

Λένε Μεγάλη Ἰδέα τὴ φαντασία καὶ τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ ἀναστηθεῖ μιὰ μέρα τὸ Βυζαντινὸ κράτος μὲ πρωτεύουσα τὴν Πόλη. Ἴσως ! Ἀλλὰ Μεγάλη Ἰδέα δὲν εἶναι ὅτι μόνη ἡ Θράκη, ὅση ἀπομένει στὴν Τουρκιά, ἔχει μαζί μὲ τὴν Πόλη σχεδὸν ἕνα ἑκατομμύριο Ἕλληνες. Αὐτὰ εἶναι ἀριθμοί. Τί θέλουν οἱ Ἕλληνες αὐτοί, δὲν ξέρω. Μὰ σεῖς ποὺ μιλεῖτε γιὰ τόσο γενικὰ ἐθνικὰ ζητήματα δὲ στοχαστήκατε πὼς ἴσως σᾶς διαβάσουν καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς, καὶ βλέποντας πὼς μικραίνετε ὅσο μπορεῖτε τὰ σύνορα τοῦ ἔθνους καὶ πὼς μιλεῖτε γιὰ μιὰ μικρούτσικη Ἑλλάδα, καὶ πὼς μιλεῖτε σὰ νἄταν τελειωμένη ἡ Ἑλλάδα καὶ νὰ μὴν εἶχε νὰ σκεφτῇ πιὰ γιὰ τίποτε ἄλλο παρὰ γιὰ τοὺς προλεταρίους της — δὲ στοχάστηκατε, λέω, πὼς ἴσως τολμήσουν καὶ σᾶς ρωτήσουν : «Ἔ, καὶ μᾶς τί μᾶς ἔκαμες, τοὺς ἄλλους ; Σὲ ποιό κράτος θὰ εἴμαστε προλετάριοι ἢ διοικοῦσα τάξη ; Ποῦ μᾶς βάζεις ; Ποιός σοῦ εἶπε πὼς θἀφήσουμε τὴν Ἑλλάδα ἥσυχη, ἐμεῖς, νὰ γίνεται Βέλγιο τῆς Ἀνατολῆς ; Μεῖς τὴ χρειαζόμαστε γι' ἄλλα, γιὰ τὴ ζωή μας ποὺ κιντυνεύει ἀπὸ ἐχτρούς ποὺ δὲν τοὺς βλέπεις ἐπειδὴ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Τὴ χρειαζόμαστε καὶ γιὰ νὰ καλλιτερέψουμε τὴν τύχη μας. Πῶς σὺ ὁρίζεις τὰ πράματα χωρὶς νὰ μᾶς ξετάσεις καὶ μᾶς, νὰ δῇς τί εἴμαστε, καὶ τί θέλουμε καὶ ἀπὸ τί παθαίνουμε καὶ *πῶς* βλέπουμε τὸ κράτος τὸ Ἑλληνικό ; Τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ποὺ, σὰν καὶ σένα, στοχάζεστε τὴν Ἑλλάδα ξετελειωμένο κράτος, ὁλοστρόγγυλο σὰν ὁλλαντέζικο τυρί, μὲ σύνορα κι' ὅλα τ' ἄλλα σημάδια ἑνὸς κράτους — σᾶς ὀνομάζουμε μεῖς *Ἑλλαδικούς*, μὲ κάποια καταφρόνια. Καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ποὺ σᾶς δίνουμε ἀποδείχνει πὼς ὁ τρόπος ποὺ νοιώθετε τὴν Ἑλλάδα σεῖς δὲν εἶναι ἀληθινός. Γιὰ νὰ σᾶς δίνουμε αὐτὸ τὸ παρατσούκλι πάει νὰ πεῖ πὼς νοιώθουμε ὅτι ἔχετε ἢ θέλετε νὰ ἔχετε ἄλλη ψυχὴ ἀπὸ τὴ δική μας. Καὶ πάντα δὲν τὸ παραδεχόμαστε. Ἡ ψυχὴ ἡ δική μας θέλει τὴν ὕπαρξη τοῦ ἔθνους, τὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους,τὴν ἕνωση τοῦ ἔθνους ὅλου σ' ἕνα κράτος. Κι' ὅ,τι λέει ἡ ψυχή μας αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια [1]».

Ἂν πιστεύει ἀλήθεια ὁ κ. Σκληρὸς ὅτι πόλεμος εἶναι ζωή, ὅπως τὸ πιστεύω καὶ γώ, ἂν θέλει κίνηση καὶ ἀγῶνες, ἂς θυμηθεῖ τὸ τί κίνηση καὶ ἀγῶνες καὶ στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς καὶ οἰκονομολογικοὺς χρειάστηκε νὰ κάμουν οἱ Ἰταλοὶ πρωτοῦ καταφέρουν τὴν ἑνωσή τους. Ἐκεῖ θὰ βρῇ ὁμοιότητες.Οἱ Ἕλληνες οἱ τωρινοὶ — Ἑλλαδίτες καὶ Τουρκομερίτες — βρίσκουνται στὴ θέση ποὺ εἴταν οἱ Ἰταλοὶ πρὶν ἀπὸ τὰ 1868.

9 τοῦ Νοέβρη 1907. ΙΔΑΣ

[1] Γιὰ τοὺς «Ἑλλαδικούς» στὶς 6 τοῦ Μάη δημοσιεύτηκε στὸ φύλλο 246 τοῦ «Νουμᾶ» ἕνα ἄρθρο δικό μου,σχετικὸ μ' αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ σημερινοῦ μου ἄρθρου.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΥΣ ΣΥΝΟΔΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Καθῆσαν οἱ Συνοδικοὶ τριγύρω στὸ μαγκάλι,
Κι ἄλλη δουλειὰ μὴν ἔχοντας ὡς νἄρθῃ τὸ φαεῖ τους,
Ἠρὶ διαβαστεῖ τὸ κάψανε τό σύγγραμμα τοῦ Πάλλη,
Μὴν τύχῃ κ' ἔρθῃ ἡ γνώση τους, καὶ φύγῃ ἡ ὄρεξή τους.

Α. Ε.

ΠΑΡΑΓΡΑΦΑΚΙΑ

Ἡ κατάρα — Οἱ μαργιονέτες τοῦ Λεβίδη — Καταργημένο Κράτος — Τὸ Κράτος κ' ἡ κουμπούρα μας.

ΔΕΝ ΕΠΡΕΠΕ νὰ περάσει κι ὁ φετεινὸς Νοέβρης δίχως φοιτητικὲς ταραχὲς καὶ δὲν πέρασε· κ' ἔτσι εἴχαμε τὴν «ἐπιβλητικὴ· φοιτητικὴ διαδήλωση τῆς περασμένης Τρίτης καὶ τὰ σπασίματα τῶν «ὑελοπινάκων» (καθὼς γράφουνε οἱ φημερίδες) τοῦ Γυμναστηρίου, καὶ τὰ ξεσκίσματα τῶν καταλόγων καὶ τὶς φωνὲς καὶ τὶς διαμαρτύρησες καὶ τὶς ρητορεῖες καὶ τὶς δημοκοπίες ἀκόμα τοῦ κ. Λεβίδη.

Μπορεῖ τούτη τὴ φορὰ νἔχανε δίκιο οἱ φοιτητάδες· μπορεῖ ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ γυμναστήριου νὰν τοὺς φερνότανε βάρβαρα κι ἀναξιόπρεπα· μπορεῖ ὅ,τι θέλετε νὰ συνέβαινε ποὺ νἄδινε ὅλα τὰ δίκια τοῦ κόσμου στοὺς φοιτητάδες· μὰ πέστε μας, στὸ Θεό σας, δικιολογοῦνε ὅλ' αὐτὰ τὸ προχτεσινὸ μασκαραλίκι, νὰ σηκωθοῦνε δηλ. χίλιοι ἄθρωποι, ἕτοιμοι νὰ χύσουν ἀκόμα καὶ τὸ αἷμα τους, καὶ νὰ κινήσουν ταραρινικώτατα γιὰ νὰ γδικηθοῦνε ἕναν ἄθρωπο ποὺ τοὺς ἀδίκησε ;

Ἀπὸ τὰ Βαγγελικὰ καὶ δῶ κάπια κατάρα βαραίνει τὸ Πανεπιστήμιο· τὰ Βαγγελικὰ Νοέβρη γενήκανε· καὶ πρέπει (αὐτὴ εἶναι ἡ κατάρα) κάθε Νοέβρη τὸ Πανεπιστήμιο νἀναστατώνεται κι ὁ κόσμος νὰ κουβεντιάζει γιὰ φοιτητικὲς ταραχές. Νὰ δοῦμε πότε θὰ λυθεῖ ἡ βαριὰ αὐτὴ κατάρα !

★

Ἡ ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ διαδήλωση πῆγε στὴ Βουλὴ καὶ ζήτησε νὰ δεῖ τὸν κ. Πρόεδρο. Τὸν εἶδε καὶ τοῦ φώναξε ζήτω. Κι ὁ Πρόεδρος (μὴν τὸ ξεχνᾶτε, παρακαλοῦμε, πὼς πρόεδρος τῆς Βουλῆς εἶναι ὁ κ. Λεβίδης) βρέθηκε σύφωνος μὲ τοὺς φοιτητάδες, ὅπως βρέθηκε σύφωνος μὲ ἑαυτοὺς καὶ στὰ Βαγγελικά, καὶ *ἀπεφήνατο* πὼς «ὄντως ἡ Σουηδικὴ Γυμναστικὴ εἶναι γιὰ σκοινοβάτες κι ὄχι γι' ἀλκίμους νεανίας» καὶ συμπέρανε τοφώτατα πὼς ἡ Σουηδικὴ γυμναστικὴ φτειάνει τοὺς ἀθρώπους μαργιονέτες.

Καὶ τὴν ἁρπάξανε τὴ λέξη οἱ φοιτητάδες καὶ φωνάξανε «Κάτω οἱ μαργιονέτες !» Κ' ἔτσι μ' ἕνα λεβίδικο λόγο καταργήθηκε ἡ Σουηδικὴ γυμναστική ! Καὶ σ' ἄλλα μὲ ὑγεία!

★

Μ' ΕΝΑ λογάκι του ὁ Λεβίδης εἶναι ἱκανὸς νὰ καταργήσει καὶ τὸ Κράτος τὸ ἴδιο—ἂν καὶ τὸ Κράτος εἶναι ἀπὸ καιρὸ καταργημένο. Γιατὶ ἂν εἴχαμε Κράτος κι ὄχι Καραγκιόζ—μπερντὲ πούχουμε σήμερα, θὰ βρισκότανε κάπιος χριστιανὸς στὸ Γυμναστήριο, στὴ Βουλή, στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας, νὰν τὸ δεῖξει στοὺς φοιτητάδες καὶ νὰν τοὺς ὑποχρεώσει νὰν τὸ χαιρετήσουνε. Τὰ παιδιὰ ὅλα τὴν Τρίτη στὴν ἐκστρατεία τους δὲν εἴδανε πουθενὰ τὸ Κράτος· γι' αὐτὸ εἶναι νἀπορεῖ κανεὶς πὼς δὲν κάνανε καὶ περσότερα.

Μιὰ φορά, στὸ Ὀρεστειακά, ὁ Ράλλης ἔδειξε πὼς ὑπάρχει Κράτος. Στὰ Ὀρεστειακὰ ὁ Ράλλης χτύπησε· στὰ Βαγγελικὰ ὁ Θεοτόκης ἔκλαψε. Κι ὅταν κλαίει τὸ Κράτος, φασκέλωσ' το.

★

ΚΑΠΙΟΣ φίλος μας, ἥσυχος ἄθρωπος κι ἀγαθώτατος, ποὺ καὶ μίγα ἀκόμα λυπᾶται νὰ σκοτώσει, γυρίζει πάντα ἁρματωμένος, μ' ἕνα λαμπρὸ ρεβόλβερ στὴ μέση του. Κάποτε τόνε ρωτήσαμε τί τοῦ χρειάζεται, καὶ μᾶς ἀπάντησε·

— Αὐτὸ εἶναι τὸ Κράτος μου !

Μποροῦσε νὰ μᾶς ἔλεγε σαν τὸ Λουδοβίκο ΙΔ' «Τὸ Κράτος εἶμαι γώ, τώρα ποῦμαι ἔτσι ἁρματωμένος», γιατὶ

νὰ πάρουμε τὸν ἄντρα τὸν ἐκλεχτό μας ; Ἡ καρδιὰ θέλει· δὲ θέλει σύφωνα μὲ τὴν καρδιὰ ἡ τύχη τοῦ καθενός.

Ὅταν ἄκουσε λοιπὸν ἡ Κατινούλα τὸ τραγούδι τῆς Μοιρίτας στὸν μπαξέ, ἀμέσως ἐκεῖ ἔτρεξε ὁ λογισμός της, μὴν ἄξαφνα τὸ παιδί της ἀγάπησε καὶ δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ τὸν ἀγαπό της. Ὄχι ! Τουλάχιστο, ἔτσι δὲν ἔμοιαζε νὰ εἶναι, ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ τῆς τὰ δηγήθηκε τὰ πράματα ἡ Μοιρίτα, γιατὶ φυσικὰ δυσκολία καμιὰ δὲ βρῆκε ἡ Κατινούλα, μ'ἕνα χάδι, μ' ἕνα φιλί, μὲ δυὸ λόγια, καὶ μὲ τὴν μπιστοσύνη ποὺ τῆς εἶχε τὸ παιδί, νὰ ρωτήση καὶ νὰ τὰ μάθῃ ὅλα, ὅσα δηλαδὴ τότες ἤξερε κ' ἡ Μοιρίτα. Τί γλυκό, τί ἀθῶο καὶ συχνὰ τί βαθὶ τὸ αἴσημα σ' ἕνα κορίτσι ποὺ ξυπνᾷ στὸ στηθάκι της ἡ καρδούλα, τὸ μυστικὸ ἐκεῖνο τὸ πουλάκι ποὺ τρέμουνε τὰ φτερά του καὶ ποὺ ἀρχίζει νὰ κελαϊδῆ. Νά, τίποτα δὲν εἴτανε κ' εἴτανε σημαντικό. Στὶς βεγγέρες, στοὺς μικροὺς τοὺς χορούς, ὅπου ἡ Ἄννα πήγαινε ἀπὸ ἀνάγκη μὲ τὴν ἀνιψιά της, ἀφοῦ εἶναι καὶ τοῦτο ἄλλο βαγγέλιο στὶς φαμελιές, πὼς πρέπει νὰ βγαίνουνε τὰ κορίτσια καὶ νὰ παντρέβουνται στὸ χορό, ἡ Μοιρίτα γνωρίστηκε μ' ἕνα νέο, τὸν Ἐρνέστο, ποὺ κάθε φορὰ ὄχι μόνο τὴ χόρεβε, μὰ ἔπιανε μαζί της σωρὸ σωρὸ κουβέντες. Ἔπιανε κουβέντες καὶ μὲ τὴ θειά, ποὺ ἔχει ἀκόμη περισσότερο νόημα. Σὰν κάνει κόρτε ὁ νέος καὶ στοὺς γέρους γέρους, θὰ πῇ πὼς κάτι τρέχει. Στὸ κόρτε ποὺ ἔκανε ὁ Ἐρνέστος τῆς Ἄννας, προσοχὴ μεγάλη δὲν ἔδινε ἡ Μοιρίτα. Ἴσως καὶ νὰ μὴν τὄβλεπε. Πρόσεχε ὅμως στὰ χίλια δυὸ ποὺ τῆς ἔλεγε. Καὶ σὰν τί νὰ τῆς ἔλεγε τάχα;Κόρτε τῆς ἔκανε κι ἀφτηνῆς ; Ἢ κοπλιμέντα ; Ἢ τῆς ἀράδιαζε ἀνοστιὲς μὲ τὴν ντουζίνα ; Διόλου. Σοβαρὰ σοβαρὰ τῆς μιλοῦσε. Τῆς μιλοῦσε γιὰ τὸν πατέρα της, ποὺ διάβασε μὲ θαμασμὸ τὰ βιβλία του. Τῆς μιλοῦσε γιὰ τὴ δουλειὰ τὴ δική του, γιὰ τοὺς σκοπούς του, γιὰ τἀπάγγελμά του— ἱστορικὸς εἰκοσπέντε χρονῶ παλληκάρι, καὶ διεφτυντὴς ἑνὸς εἰδικοῦ περιοδικοῦ μὲ τὸν τίτλο *Ἱστορικὲς ἔρεβνες*. Παράδινε τὴν ἱστορία καὶ σὲ μιὰ ἰδιαίτερη σκολή.

Ὅ τι ὁ Ἐρνέστος τῆς ἔλεγε ἢ τῆς ξεδιάλιζε ἢ τῆς ζηγοῦσε, ἀντηχοῦσε στὸ νοῦ της σὰν πρωτάκουστη μελωδία. Μελωδία ποὺ τῆς φαινότανε ἀπαράλλαχτα νὰ ταιριάζῃ μὲ τὴ μουσική, ὄχι τὴ μουσικὴ τὴ μαθημένη ποὺ τὴν ἔπαιζε στὸ βιολί της, παρὰ μὲ τὴ μουσικὴ ποὺ θὰ κοιμότανε στὰ στήθια της μέσα, γιατὶ ὡς τὰ τότες κανένας δὲν τῆς τὴν ξύπνησε, κανένας δὲν τῆς ἔμαθε νὰ παίζῃ κ' ἡ ψυχή της. Τὰ κορίτσια εἶναι σεμνά, εἶναι μάλιστα καὶ ταπεινὰ περισσότερο ἀπὸ κεῖνο ποὺ φανταζούμαστε. Ἀγαποῦνε, ποτέ τους ὅμως δὲν εἶναι βέβαια πὼς ἀγαπιοῦνται. Κάτι νοιώθουνε μέσα τους, κάτι ποὺ τοὺς λέει· *Σ' ἀγαπᾷ*, τὸ πιστέβουνε, χαίρουνται μιὰ στιγμή, ἔπειτα, ὅσο μὲ τὸ στόμα σου δὲν τοὺς τὸ εἴπες, ἀναστεναζουνε κι ἀγνοοῦνε. Μετριοφροσύνη καὶ ντροπὴ πάνε ταίρι ταίρι.

Τὰ ἴδια κ' ἡ Μοιρίτα μὲ τὸν Ἐρνέστο. Μιὰ φορὰ μονάχα σὰ νὰ τῆς φάνηκε παράξενος ἕνας λόγος τοῦ νέου, ποὺ ἄρχισε νὰ τῆς λαλῇ γιὰ τὸ πῶς γίνεται τώρα τελεφταῖα ἡ τελετὴ τοῦ γάμου στὸ Παρίσι, ὅπου δὲν τρέχουνε νὰ παντρέβουνται, λέει, στὶς ἐκκλησιές, μὰ πηγαίνουνε πολλοὶ νέττα σκέττα στὸ δημαρχεῖο. Καὶ πρόστεσε πὼς γνωρίζει λαμπρὰ τί φρονοῦσε ὁ πατέρας της ἀπάνω σὲ τέτοια ζητήματα καὶ πὼς ὁ ἴδιος ἔτσι φρονεῖ. Σίγουρο πὼς ἡ κουβέντα δὲν εἴτανε ἀπὸ τὶς συνηθισμένες στὸ χορό, καὶ τὸ κορίτσι, μ' ὅλη του τὴν ἀφέλεια, σὰ νὰ μυρίστηκε κάτι, ἀφοῦ κ' ἡ Ἄννα, μ' ὅλη τὴν ἀφερημάδα της, τὸ ὑποψιάστηκε πὼς παντρειὰ γυρέβει τὸ παλληκάρι, καὶ πρόσμενε νὰ συναντηθῇ καμιὰ μέρα καὶ μὲ τὴ μάννα τοῦ γαμπροῦ.

Ἐκεῖ σκούνταψε ἡ δουλειά. Ὁ νιὸς δὲν εἶχε πεῖ

ἀλήθεια, καθώς καταντήσαμε, μὲ τοὺς Λεβίδηδες καὶ τοὺς παραλεβίδηδες, μόνο μιὰ κουμπούρα γερὴ μᾶς ξασφαλίζει κάπως τὴ λευτεριά, ποὺ καμαρώνουμε δὰ πὼς ἔχουμε.

Κεῖνος ποὔγραψε τὶς «Ἀλυσίδες» μᾶς τάζει πὼς ἅμα θὰ τυπώσει τὸ δρᾶμα του σὲ βιβλίο, θὰ μᾶς δηγηθεῖ στὸν πρόλογο μερικὰ νόστιμα ποὺ τοῦ συνέβηκαν πρὶν παρασταθεῖ τὸ δρᾶμα στὸ θέατρο καὶ ποὺ ἀποδείχνουν ὁλοφάνερα πὼς Κράτος δὲν ὑπάρχει.

τίποτα τῆς μάννας. Ἀγαποῦσε τὴ Μοιρίτα μὲ τὴν καρδιά του καὶ νόμιζε πὼς θὰ τὸ κατάλαβε ἡ κόρη, γιατὶ ὁ νιὸς ποὺ ἀγαπᾷ ἔχει ἀμέσως καὶ τὸ συναίσθημα, σὰν ἀγαπᾷ μὲ τὰ σωστά του, πὼς ἀπὸ τὰ μάτια του, ἀπὸ τὸ ὕφος του, ἀπὸ τὸ περπάτημά του, ἀπ' ὅλα του, ἀπὸ τὴ φλόγα ἐκείνη τὴν ἀσκοτείδωτη καὶ τὴν ἄκρυφτη ποὺ λάμπει καὶ στὸ πρόσωπό του, ποὺ χύνεται γῦρο γῦρο στὴ μονάκριβη, θὰ φεγγοβολᾷ ἡ ἀγάπη του καὶ τοῦ κάκου, ἀδύνατο νὰ μὴν τηνὲ δῇ, ἀδύνατο κ' οἱ ἄλλοι νὰ μὴν τὴ δοῦνε. Θαῤῥοῦσε μάλιστα πὼς κ' ἡ μάννα του τὸ ἤξερε, χωρὶς νὰ τῆς τὸ μολογήσῃ ξητά. Ἡ μάννα του, ἡ κυρία Μελπιέρη, δὲν εἶχε εἴδηση. Ἅμα τῆς μίλησε, πλεροφορέθηκε γιὰ τὴ νέα, γιὰ τ'ν πατέρα της, γιὰ τὴ φαμελιά της. Κι ἀποφασιστικά, ξερὰ κι ἀπότομα, καθὼς συνήθιζε, τοῦ ἀποκρίθηκε πὼς δὲ θέλει μὲ κανέναν τρόπο, πὼς δὲ δίνει τὴν ἄδεια καὶ σώνει. Δὲν τοῦ ξηγηθηκε παραπάνω. Νὰ μὴν τονὲ λυπίσῃ. Μὰ τελειωμένα τὰ πράματα, ξεκομμένα καὶ νὰ μὴ βάλῃ τέτοια παντρειὰ μὲ τὸ νοῦ του.

Ὁ δύστυχος ὁ Ἐρνέστος ἀπελπισμένος—καὶ σαστισμένος. Εἶχε τὴν πεποίθηση μέσα του πὼς ἡ μάννα του θάλλαξῃ γνώμη καὶ δὲ γίνεται. Πολεμοῦσε κι ἀφτὸς νὰ μάθῃ τὴν αἰτία καὶ γιατὶ νὰ τοῦ ἀρνήθηκε. Ὥςπου νὰ μαθῃ, ὥςπου νὰ πείσῃ καὶ τὴ μάννα του, σὰν τίμιος ἄθρωπος, ἔπαψε γιὰ λίγο κιρὸ νὰ πηγαίνῃ στὰ σπίτια ὅπου σύχναζε ἡ Μοιρίτα. Πρῶτα τὸν ἔβλεπε ταχτικά· τώρα, μονομιάς, ἄφαντος ὁ Ἐρνέστος. Γιὰ τοῦτο τραγουδοῦσε λυπητερὰ στὸν μπαζέ. Ἀπρίλης κιόλας. Τὸν Ἀπρίλη κάπως πάεβουνε στὸ Παρίσι βεγγέρες καὶ χοροί. Ἀρχίζανε τότες κ' οἱ πασκαλιάτικες διακοπές, ὅπου διασκορπισμένος ὁ κόσμος στὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης. Σωτηρία δὲν ἔβλεπε τὸ παιδί, κι ὅταν τὴ ῥώτησε ἡ Κατινούλα, χάρηκε ἡ Μοιρίτα, ποὺ τὸ εἶχε βάρος στὴν καρδιά, καὶ τὰ ξεμυστερέρτηκε μὲ τὸ νοῦ καὶ μὲ τὸ σῖγμα τῆς πιστῆς ἀγαπημένης φιλενάδας.

Τί ἔτρεχε ὡςτόσο!

Κάτι ἄναστα, μπερδεμένα, πολύπλοκα ἱστορικά.

Σὰ ζοῦσε ἀκόμη ὁ Ἀντρέας, τὴ χρονιὰ ποὺ κατέβηκε στὸ Μπ... νὰ περάσῃ τέσσερεις μῆνες μὲ τὴν Κατινούλα, εἶχανε σπίτι ἕνα ζεβγάρι δουλικά, τὸν ἄντρα καὶ τὴ γυναίκα, ἡ γυναίκα μαγέρισσα καὶ περέτης ὁ ἄντρας. Ὁ Κώστας κ' ἡ Ἑλένη. Ὁ Κώστας εἶτανε ποὺ κουβάλησε τῆς Κατινούλας τὸ κρεββάτι στὸ νοσοκομεῖο τοῦ Κλυζιοῦ· ὁ Κώστας πάντα στὸ ποδάρι γιὰ τὴν ἄῤῥωστη, ἅμα πρόσταζε ὁ ἀρέντης, ἅμα τοῦ ζητοῦσε τίποτις κι ἀφτή. Καλός, πρόθυμος, ἔξυπνος καὶ πιτήδειος ἄθρωπος. Ἡ Ἑλένη ἔννοιωθε ἀπὸ μαγερική, κ' ἔλεγε ὁ Ἀντρέας νὰ τους κρατήσῃ ὅσο θέλουνε, γιατὶ δὲν τοῦ ἄρεζε νἀλλαξῃ δούλους καὶ ὀροντιζε γιὰ τοὺς δούλους ποὺ εἶχε τώρα μάλιστα ποὺ κατάλαβε μὲ τὴν Κατινούλα, πὼς πρέπει ὁ μεγαλήτερος νὰ βοηθᾷ τὸ μικρότερό του. Ἕνα πρᾶμα δὲν ἤξερε ὁ Ἀντρέας, πὼς τἀντρόγυνο μεθοῦσε. Ἡ Μαρία, ἡ ἀδερφὴ τῆς Κατινούλας, τὸ ἤξερε, μὰ τὄκρυφτε ὡς καὶ τῆς ἀδερφῆς. Τὄκρυφτε, γιὰ νὰ μὴ βγῇ τάχα προδότρα, τὄκρυφτε κι ἀπὸ καλοσύνη Πολὺ ἄδικα. Τὸ κακὸ τὸ κρυμμένο, ποὺ δὲν ἔπαβε νὰ εἶναι κακό, ἔβλαφτε καὶ τἀφεντικὰ καὶ τἀντρόγυνο καὶ τὸν ἑαφτό της, τἀφεντικά, γιατὶ μποροῦσε ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη νὰ προξενήσῃ ὄλεθρο σ' ὅλο τὸ σπιτικό, τἀντρόγυνο, γιατὶ ξακολουθοῦσε, δὲ γλύτωνε, καὶ τέλος τὸν ἑαφτό της, γιατὶ ξέσπανε πρῶτα πρῶτα στὸ κεφάλι της τὸ μεθῆσι. Στὸ μαγερειὸ καθε τόσο, καβγάδες καὶ φωνές. Τὸ φαγὶ κάτω ἢ βρώμικο ἢ ἀμελημένο. Ἡ Ἑλένη πρόσεχε μόνο στὸ φαγὶ ποὺ θὰ σερβίρῃ ἀπάνω στὴν τραπεζαρία. Περίεργο ποὺ δὲν τὴν ἔκοφτε γιὰ τὸ τί καὶ γιὰ τὸ πῶς ἴδια της θὰ φάῃ. Καὶ δὲν ἀμελοῦσε τὸ φαγὶ τοῦ μαγερειοῦ μόνο σὰ μεθοῦσε. Μὰ ταχτικά. Ἔμαθε ὁ δοῦλος πὼς τἀφεντικὸ θέλει περιποίηση· ἔμαθε φαίνεται συνάμα πὼς γιὰ γαϊδούρια ἡ περιποίηση περιττή—καὶ τί ἄλλο εἶναι ὁ δοῦλος γιὰ μᾶς παρὰ γαϊδούρι μὲ τὸ σαμάρι; Κατάντησε γαϊδούρι καὶ στὰ μάτια τὰ δικά του.

Ἡ Μαρία μὲ τὶς φωνὲς ἡσυχία δὲν ἔβρισκε, τρόμαζε, ἀνέβαινε στὴν κάμερή της· μὲ τὸ φαγὶ ποὺ τῆς δίνανε—ἢ ποὺ δὲν τῆς δίνανε—τὸ στομάχι της ἄδειο. Νοιώθουνε ἀπὸ φίνους τρόπους καὶ τὰ δουλικά· χοντροκόριτσο ἡ Μαρία· τὸ φαγὶ ὅμως τὸ μπαγιάτικο, τὸ κρύο, τἄπαστρο, ἀδύνατο νὰ τἀγγίξῃ. Δὲν ἔτρωγε. Τοὺς τέσσερεις μῆνες ποὺ κάθησε ὁ Ἀντρέας στὸ Μπ..., πειράχτηκε στὴν ὑγεία της, ἐπειδὴ μὲ τὴν ἀπουσία τοῦ ἀφέντη, πήρανε πιὰ τὸν κατήφορο οἱ λεγάμενοι. Μποροῦσε νὰ γίνῃ τίποτις ποὺ νὰ πάθῃ κ' ἡ Μοιρίτα. Πίνανε ποὺ πίνανε οἱ δυστυχισμένοι, πίνανε ἀνόητα, μπόσικα, πίνανε ἀσυλλόγιστα. Καλοὶ κ' οἱ δυό τους· ἡ θέση τους καλή· κάμανε καὶ παιδάκι. Ὄχι! Ἔπρεπε ὅλα νὰ τὰ βροντήσουνε κάτω, καὶ τὴ θέση τους καὶ τὸν ἑαφτό τους καὶ τὸ παιδί τους. Τὸ καπηλειὸ ἐκεῖνο ποὺ βρισκότανε στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου, ποὺ βρίσκεται ἄχ! σὲ κάθε δρόμου ἄκρη, τὸ καπηλειὸ ποὺ τοὺς τραβοῦσε, τραβᾷ ἔθνος ἀλάκαιρο στὸ χαμό του.

Δὲν ἄργησε νὰ βγῇ στὴ μέση τὸ κρυφό. Τὸν Ἅη Δημήτρη, ἀφοῦ γυρίσανε ἀπὸ τὸ Χαμονοκόρφι, κατόπι ἀπὸ τὸ χειρούργημα τῆς Κατινούλας, ἕνα βράδι, μέρα κεριακή, ποὺ πῆρε ἄδεια τἀντρόγυνο νὰ περάσῃ ὄζω τὴν ἀπογεματιανή, τάχα γιὰ νὰ πᾶ νὰ δοῦνε τὸ παιδί τους, ὅτι ποὺ ἤρθανε σπίτι, ἀκούστηκε στὸ μαγερειὸ ἕνα πατιρντὶ τρομάρα. Τσακωθήκανε οἱ δυό τους, σπάσανε καρέγλες, πετάξανε κατσαρόλες, ἔβγαλε ὁ Κώστας μαχαίρι.

—«Φέβγω! φέβγω! φώναξε ἡ γυναίκα. Πάω νὰ πέσω στὸν ποταμό».

—«Τὸ καλήτερο καλό, ἀφότου σὲ ξέρω, ποὺ θὰ μοῦ κάμῃς, στρίγλα!» τῆς ἀντιφώναξε ὁ Κώστας.

Ἀνέβηκε ἡ Μαρία περίτρομη ἀπάνω, κερί. Κατέβηκε ὁ Ἀντρέας. Ἡ Ἑλένη ρεβγάτη, καθὼς εἶπε κιόλας. Ἔμνησκε ὁ Κώστας. Μὲ δυὸ λόγια χτυπητά, τὸν ἔδιωξε ὁ Ἀντρέας στὴ στιγμή.

Ὁ ἄθρωπος ὁ ἀδικημένος πάντα γυρέβει νὰ βγάλῃ τἄχτι του. Μὰ ἴσως πιὸ πολὺ κι ἀπὸ τὸν ἀδικημένονε, λυσσιάζει ἐκεῖνος ποὺ ἀδίκησε, γιατὶ νοιώθει μέσα καὶ τὴ συνείδησή του ποὺ τὸν κατηγορεῖ· δίψᾷ τότες νὰ βγάλῃ τἄχτι του διπλά, νὰ παιδέψῃ καὶ τὴ συνείδηση ποὺ τὸν παιδέβει. Ἔτσι ἔβγαλε τἄχτι του κι ὁ Κώστας.

Πῶς τρέχουνε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα οἱ ψεφτιές, πῶς σκορπίζουνται πέρα πέρα οἱ συκοφαντίες, εἶναι μυστικό. Ἀρχίζουνε σήμερις ἀπὸ ἕνα στόμα κι ἄβριο χίλια στόματα σοῦ τὰ ξαναλένε. Ὁ συκοφαντημένος εἶναι ὁ μόνος ποὺ δὲν ξέρει τίποτα. Ξέρουνε οἱ ἄλλοι. Ὁ παπουτσής σου τὸ ξέρει· δὲν τὸ ξέρει τὸ παπούτσι σου. Καὶ ἡ ψεφτιὰ εἶναι πρᾶμα, ποὺ νὰ πῇς, δημοκρατικό· σὲ ὅλους κολνᾷ, δὲν τῆς μέλει γιὰ φτωχοὺς ἢ πλούσιους, γιὰ καλλιεργημένους κι ἀκαλλέργητους, γιὰ χαμάληδες κι ἀριστοκράτες, γιὰ κοινωνικὲς τάξες ἢ κοινωνικὲς διαφορὲς δὲν τῆς νοιάζει. Καὶ ποῦντο, ἡ κοινωνία, ὅπου πεισματικά, περήφανα ἢ ἀπὸ ἀνάγκη, κάθεται στὴ θέση του ὁ καθένας, ἅμα μυρίστηκε ψεφτιά, τσούφ! χουμίζει ὄζω στὴν πιάτσα καὶ μαζώνεται. Ξεχνοῦνε ὁ καθένας τί τοὺς χωρίζει κι ἀδερφικὰ συγκοινωνοῦνε στὸ ψέμα.

Μὲ τέτοιο τρόπο οἱ ψεφτιὲς κ' οἱ συκοφαντίες τοῦ Κώστα διαδοθήκανε ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη στὰ Παρίσια. Τὶς ἅρπαξε καὶ ἡ κ. Μελπιέρη.

Συκοφαντιὲς καὶ ψεφτιές, ἂν τὶς πῇς ἔτσι. Μὰ στὶς ψεφτιὲς μέσα καὶ τὶς συκοφαντίες, εἶτανε πολλὲς ἀλήθειες, ἀναντίλεχτες, σίγουρες, θετικές, κι ἀφτὸ εἶναι τὸ ἀκατανίκητο καὶ τὸ ἀξολόθρεφτο.

Διαδόθηκε δηλαδὴ πὼς ὁ Ἀντρέας τρία χρόνια μὲ τὴ σειρά, τρία καλοκαίρια, φρόντισε γιὰ μιὰν ἄῤῥωστη δούλα· πὼς ἔμεινε μόνος μαζί της σὲ μιὰ ἐπαρχιώτικη Κλινική, τέσσερεις μῆνες καιρό· πὼς τὴν πῆγε σ' ἕνα γνωστὸ νοσοκομεῖο τοῦ Παρισιοῦ, ὅπου τῆς εἶχε κάμαρα ἰδιαίτερη· πὼς ὁ δοῦλος τοῦ νοσοκομείου τοὺς εἶδε μιὰ μέρα ποὺ σφαλνούσανε τὴ γυάλινη τὴν πόρτα καὶ φιλιόνταν· πὼς τὸ πρόφτασε στὸ δοῦλο τοῦ κ. Ὀλπιέρη καὶ γιὰ τοῦτο ἔδιωξε τὸν Κώστα· πὼς τὴν ἔφερνε στὸ ἐργαστήρι του ὧρες· πὼς ὅταν ἔγειανε ἡ δούλα, τὴν πῆρε στὴ Βενετιά· πὼς ἔζησε χηριὸς καμιὰ δωδεκαριὰ χρόνια καὶ πολὺ πιθανὸ ἡ κόρη του, ἡ Μοιρίτα, δώδεκα δεκατριῶ τότες χρονῶ κοριτσάκι, νὰ εἶναι παιδί, ὄχι τῆς κ. Ὀλπιέρη, τῆς συχωρεμένης, παρὰ τῆς Κατινούλας. Ἀλλιῶς δὲν ξηγιοῦνται τόσες ἔννοιες, τόσα ἔξοδα. Ἡ Κατινούλα σπίτι τους ἀκόμη καὶ τώρα. Σὰν κυρία. Ζῇ καὶ βασιλέβει.

Ὅταν ἡ μάννα τοῦ Ἐρνέστου πλεροφορέθηκε, ὅταν τἄκουσε ἀφτά, μίλησε, ὅπως εἴδαμε, τοῦ γιοῦ της. Ἡ κ. Μελπιέρη δὲ γνώρισε τὸν Ἀντρέα· δὲν τὸ ὑποψιαζότανε ὅμως πὼς ταξίδεψε μιὰ μέρα μὲ τὸν Ἀντρέα καὶ πὼς ὁ Ἀντρέας μιὰ φορὰ ποὺ κατέβηκε στὸ Μπ..., τὸ χειμώνα, τὴν παρατήρησε στὸ τραῖνο. Κι ἀλήθεια πῶς νὰ μὴν τὴν παρατηρήσῃ; Ἕνα πρόσωπο κίτρινο, ξερὸ ξερό, σὰν ξουραφιστό, κομμένο γραμμὲς γραμμές, μὲ μιὰ μύτη μαχαίρι. Ἀποχαιρέτησε ἀπότομα στὸ σκαλοπάτι ἕνα νέο, ἴσως τὸν Ἐρνέστο, ἀνέβηκε, ξαπλώθηκε στὴ θέση της, δίχως νὰ κάμῃ κίνημα, ποὺ νὰ πῇ τινάς, σὰν κομμάτι ξύλο. Ἀποκοιμήθηκε ἀμέσως. Καὶ σ' ὅλο τὸ πρόσωπο δὲν ἔβλεπες παρὰ τὴ μύτη ἐκείνη ποὺ ἔμοιαζε μαχαίρι, μύτη κανονική, μὰ νὰ σου κανόνας ποὺ κόφτει, συλλογίστηκε ὁ Ἀντρέας.

Ἡ κ. Μελπιέρη, μ' ὅλη τὴν ἀχαμνὴ ἐντύπωση ποὺ τοῦ ἔδωσε, εἶτανε καλὴ γυναίκα, πολὺ προχωρημένη μάλιστα στὶς ἰδέες, ὅπως συνηθίζουνε καὶ λένε στὸ Παρίσι, φιλελέφτερη, μεγάλη δημοκράτισσα κι ἀντικληρική, ὅσο φαντάζεσαι· ἀναθράφηκε ἀπὸ πατέρα λεφτερόφρονο, καθὼς τοὺς ὀνομάζουνε, καὶ θαῤῥῶ πὼς στὴ ζωή της, ἑνὸς παππᾶ δὲ μίλησε. Ὅταν ἔχει κανεὶς τέτοιες ἀνοιχτόμυαλες ἰδέες, ὅταν εἶναι τόσο ἀνοιχτόγνωμος, στὴ Γαλλία, σημαίνει πὼς ἔχει καὶ κάποια κριτική. Μὲ τὴν κριτική του, ἀξέταστα δὲ θὰ παραδεχτῇ ὅ τι τοῦ ξεστομίσουνε. Τυχαίνει ὅμως, στὶς παλιὲς παλιὲς κοινωνίες, στὰ ἔθνη ποὺ μακρινὰ τὰ ἱστορικά τους, ὁ νοῦς νὰ πηγαίνῃ ὀμπρός, ἐνῶ στέκουνται ἀκίνη πίσω τὰ πόδια ἐνῶ σὲ κομποδένουνε οἱ συνήθειες. Ἔμαθες χρόνια καὶ χρόνια μοναρχία· γίνεσαι ἄξαφνα δημοκράτης· μὰ ἡ μοναρχία σοῦ κόλλησε στὰ σωθικά σου· ἀπὸ τὴ μοναρχία παραδόθηκες τὸ σέβας, τὸ σέβας γιὰ πράματα ποὺ σοῦ τὸ διδάξανε πὼς πρέπει νὰ τὰ σέβεσαι, χωρὶς νὰ σοῦ ξεδιαλίσουνε γιὰ ποιό λόγο εἶναι σεβαστά. Δὲν κρίνεις· ἀκούς. Ὥστε μέσα σου ἔχεις δυὸ ἀθρώπους, ἕναν ἄθρωπο ποὺ πρόκοψε, ποὺ εἶναι ἀνεξάρτητος, γιατὶ μελέτησε, κ' ἕναν ἄλλονε, πιὸ τεμπέλη, ποὺ βαρέθηκε, ποὺ κουράστηκε, ποὺ δὲ δείχνει τὴν ἴδια δύναμη σ' ὅσα καθεμερνὰ ἡ ζωὴ τοῦ φερνει νὰ τὰ μελετήσῃ καὶ δάφτα, ἕναν ἄθρωπο ποὺ ἔμεινε μοναρχικός.

Τὸ δυστύχημα εἶτανε ἀγιατρεφτο. Ἡ κ. Μελπιέρη πῶς νὰ καταλάβῃ; Πῶς νὰ νοιώσῃ τὴν ψεφτιά;

Ἡ Κατινούλα ἡ καημένη ὡς τὸ τέλος ἔμελλε νὰ τὸ δοκιμάσῃ τί πίκρα που νὰ εἶναι νὰ εἶσαι δουλικό. Ἡ Κατινούλα ὡςτόσο ἔμελλε ἴσια ἴσια καὶ νὰ τὰ σιάξῃ τὰ πράματα, πολὺ ἁπλὰ μαλιστα.

Ζοῦμε μαζὶ μὲ τοὺς δούλους στὸ ἴδιο σπίτι, καὶ στὸ ἴδιο σπίτι ζοῦμε χωριστά, σὰ δυὸ κόσμοι γειτονικοὶ κι ἀπόμακροι, ποὺ βλέπουνται καὶ δὲ γνωρίζουνται. Μὰ δὲν περνᾷ ὥρα ὅπου ἡ ζωὴ τοῦ ἑνὸς νὰ μὴ διασταῤῥώνεται, νὰ μὴν πιάνεται, νὰ μὴ φωτίζεται ἢ νὰ μὴ σκοτίζεται ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ἄλλου· τὸ εἴδαμε κι ἀπὸ τοῦ Κώστα τὸ κάμωμα Χρειάζεται ἀναμεταξύ μας ἡ μεσολάβηση ἐκείνη που ἐννοοῦσε ἡ Κατινούλα στὸ Χαμονοκόρφι, ὥςπου ἡ κοινωνία μας ὅλη νὰ εἶναι μιὰ κοινωνία, νὰ ὁμαλωθῇ ὄχι στὴν ψεφτιά, παρὰ στὴν ἀλήθεια. Στὸ σπίτι τοῦ κ. Ὀλπιέρη τέτοιο χώρισμα καθαφτὸ δὲν εἶχε καὶ δὲ ζοῦσε ἄλλος κόσμος στὸ μαγερειὸ κι ἄλλος στἀπάνω πάτωμα. Ἡ Κατινούλα καταντοῦσε κάπως ὁ μεσίτης. Εἶχε καὶ τὴν ἀδερφή της τὴ Μαρία. Ἡ Μαρία ἤξερε τί πῆγε τότες καὶ μαντατούρεψε ὁ Κώστας. Δὲν τὸν ἀγαποῦσε. Τονὲ φοβότανε κιόλας, χωρὶς νὰ ξεδιαλίσῃ τὸ λόγο. Ἄσκημη καθὼς εἶτανε ὁ Κώστας τὴν κυνηγοῦσε. Κι ἀφοῦ ἔφυγε, ἀκόμη πολλὲς φορὲς ἐρχότανε στὸ καπηλειὸ τῆς ἄκρης τοῦ δρόμου, κι ἀπὸ κεῖ τραβοῦσε ὡς τὴν πόρτα, μὲ τὴν ἐλπίδα κάτι νὰ τῆς πῇ, ἂν τὴν ἀνταμώσῃ, νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ ἄξαφνα σὲ κανένα κρυφόσπιτο, καθὼς καὶ τῆς τὸ πρότεινε μιὰ μέρα. Ἴσως πάλε νὰ ἐρχότανε ὁ Κώστας ἀπὸ τὸ παράξενο τὸ ψυχόρμητο ποὺ παρατηρήθηκε σ' ὅλους τοὺς κακούργους, καὶ ποὺ τοὺς σπρώχνει ἀνήθελά τους νὰ γυρίσουνε ἴσια ἴσια ἐκεῖ ποὺ κακουργήσανε, νὰ ῥίξουνε μιὰ ματιά, νὰ μάθουνε τί ἀπόγινε

Λοιπὸν ἡ Μαρία ῥωτοῦσε συχνὰ γνώριμους δούλους, γιατὶ καὶ στὴ δουλικὴ τὴν κοινωνία γνωρίζουνται ὅλοι τους ἀνάμεσά τους, ὅσο γνωριζούμαστε καὶ στὴ δική μας, ῥωτοῦσε ποῦ καταστάλαξε ὁ Κώστας

ἀπὸ τὴν τρομάρα της μήπως καὶ πάλε ζυγώση. Μὰ τῆς λέγανε καὶ χωρὶς νὰ ῥωτᾷ. Μιὰ κεριακή, ἕνας φίλος της καὶ φίλος συνάμα τοῦ καινούριου καὶ καλοῦ ἀντρόγυνου ποὺ εἶχανε σπίτι ἀπὸ τὸν καιρὸ ἀκόμη τοῦ Ἀντρέα, ἦρθε καὶ τῆς δηγήθηκε πὼς τώρα τελεφταῖα, κάπου καφκήθηκε ὁ Κώστας, πὼς ἡ Μοιρίτα εἴτανε γιὰ νὰ παντρεφτῇ καὶ πὼς ἀφτὸς θὰ τὸ μποδίση. Ἀγανάχτησε ἡ Μαρία. Δὲ βάσταξε. Ἀνέβηκε ἀμέσως νὰ τὸ προφτάση τῆς Κατινούλας.

—«Νὰ παντρεφτῇ μὲ ποιόνε ;» φώναξε ἡ Κατινούλα ταραγμένη.

—«Δὲ μοῦ εἶπανε, ξέχασα».

—«Τρέχα νὰ σοῦ ποῦνε. Μάνι μάνι».

—«Μ' ἕναν κ. Ἐρνέστο Μελπιέρη» πετάχτηκε ὕστερις ἀπὸ δυὸ λεφτὰ καὶ τῆς ἔφερε τὄνομα ἡ Μαρία, γραμμένο μὲ τὴ διέφτυση.

Ἀστροπελεκὶς τὰ κατάλαβε ὅλα ἡ Κατινούλα. Τὄνομα Μελπιέρη, ποὺ σημασία δὲ θὰ εἶχε, ἂ δὲν τῆς ξεμολογιότανε πρὶν ἡ Μοιρίτα, ἔφεξε σὰν τὸ φῶς στὸ σκοτάδι, γιατὶ δὲν τὸ χωροῦσε ὁ νοῦς της πῶς βρέθηκε νέος νὰ μὴ θέλῃ θησαυρὸ σὰν τἀγγελούδι της.

—«Θεός ! Νὰ ὑπάρχῃ Θεός, καὶ νὰ γίνουνται, ποὺ ἔλεγε ὁ ἀφέντης, τέτοιες ἀταξίες, ἀδύνατο !»

Ἔκαμε ἀπόφαση τὴν ἴδια μέρα ἡ Κατινούλα. Κι ἂν τῆς κόστιζε τὴ ζωή, τί πείραζε ; Τὴ ζωή της, τοῦ ἀφέντη, τοῦ Ἀντρέα, τὴ χρωστοῦσε καὶ τῆς Μοιρίτας.

Σηκώθηκε τὴν ἀβριανή, δεφτέρα, μὲ τὰ χαράματα. Ἔτυχε νὰ εἶνι οἱ ἑφτὰ τοῦ Ἀπρίλη, τὸ μεγάλο τὸ μνημόσυνο τοῦ Ἀντρέα, τὸ μνημόσυνο τῆς παντρειᾶς. Κοιμότανε ἡ Μοιρίτα. Βγῆκε ἡ Κατινούλα, χωρὶς νὰ τὴ δῇ κανένας, ἀπὸ τὸ σπίτι, πῆρε ἁμάξι. Στοῦ κ. Μελπιέρη. Ἔτρεμε ἡ καρδιά της. Ὅτι ποὺ βρέθηκε μπροστά του, τῆς ξαναῆρθε ὅλο της τὸ θάῤῥος, σὰ φύσημα δυνατοῦ ἀνέμου.

—«Ἐγὼ εἶμαι ἡ Κατινούλα. Ἡ δούλα τοῦ κ. Ἀντρέα Ὀλπιέρη, τοῦ καθηγητῆ. Ἐσεῖς δὲ μὲ ξέρετε Μὰ ἐγὼ σᾶς ξέρω. Καὶ δὲ μὲ μέλει. Τἀγγελούδι μου ἐμένα εἶναι ἡ Μοιρίτα. Νὰ τὴ συκοφαντήσουνε, τὴ Μοιρίτα μου ! Κρῖμα, κρῖμα τούρανοῦ. Νὰ συκοφαντήσουνε τὸν ἀφέντη μου, τὸν ἀφέντη, τὸν ἅγιο τὸν ἄθρωπο ! Ἐγὼ ἰδέα δὲν ἔχω τί σᾶς εἶπανε καὶ τί δὲ σᾶς εἶπανε. Ὄχι ! Δὲ σᾶς εἶπανε τίποτα, γιατί, ἂν τὴν ἀγαπᾶτε, δὲ θὰ τὰ πιστέβατε. Νὰ μὴν τὰ πιστέβετε. Ὅλα ὅλα ψέματα. Νά, ἐγὼ νὰ σᾶς πῶ τὴν ἀλήθεια. Κοιτάξτε καὶ — μὲ τὰ κλάματα τράβηξε ἀπὸ τὸν κόρφο της ἕνα χαρτάκι, ἕναν πλίκο. Τὰ βλέπετε τοῦτα ἐδῶ τὰ φύλλα, τὸ βλέπετε τὸ λουλούδι ; Πρέπει νὰ ξέρετε πὼς ὁ ἀφέντης, ἀφότου πεθανε ἡ Κυρία, ὁ ἄγγελός μου, ποτέ του, ποτέ, δὲν ἔδωσε φύλλο, λουλούδι δὲν ἔδωσε κανενός, μήτε τῆς μικρῆς. Ἂν εἶναι φταίξιμό του, ἐγὼ νἄχω τὴν ἁμαρτία, γιατὶ μὲ πῆγε τότες στὸ Μπ..., ποὺ εἶμουνε ἄῤῥωστη, τοῦ θανάτου, βγήκαμε περίπατο τἀπόγεμα, ἔφεβγε τὸ ἴδιο τὸ βράδι καὶ τοῦ λέγανε οἱ γιατροὶ πὼς δὲ θὰ ζήσω περισσότερο ἀπὸ ἕξη βδομάδες. Μὲ λυπήθηκε τότες, ἀχ ! τἄμαθα κατόπι, καὶ μοῦ ἔκοψε στὸν περίπατο μὲ τὸ χέρι του τὸ φύλλο, μὲ τὸ χέρι του τὸ λουλούδι. Νά, σὰ θέλετε ἀγάπη νὰ τὸ πῆτε, ἡ μόνη ἀγάπη ποὺ μοῦ ἔδειξε, νά, εἶναι τὸ φύλλο του ἀφτὸ καὶ τὸ λουδούδι του ! Ἀχ ! ποῦ μὲ καταντήσατε νὰ σᾶς λέω τέτοια πράματα, νὰ μιλῶ ἐγὼ γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ ἀφέντη, ποὺ δὲν ἀγάπησε ποτέ του παρὰ τὴν Κυρία ! Ἐμένα, σὰν παιδί του μ' ἀγάπησε καὶ μὲ γλύτωσε, γιὰ τὄνομα τῆς Κυρίας. Διαβάστε, διαβάστε καὶ τί μοῦ ἔγραφε, πρὶν πεθάνη, στὴ Βενετιά».

Τοῦ ἔδωσε τὸ γραμματάκι, κ' ἔπεσε χάμου σωρός.

Ὁ νέος πετάχτηκε. Δὲ διάβασε. Δὲν ξέτασε Κατάλαβε ἀμέσως. Κατάλαβε τί θὰ εἴπανε τῆς μάννας του. Δὲν πρόφταξε οὔτε νὰ θυμώση. Ἀναστύλωσε τὴν Κατινούλα, τὴν περιποιήθηκε. Ἀνάσαινε ἀκόμη. Τὴν ἔβαλε σὲ ἁμάξι καὶ δρόμο στῆς Μοιρίτας.

Ἡ ἀνταμοιβὴ τῆς παθιασμένης, πονεμένης ζωῆς της στάθηκε ὁ θάνατός της, τὸ ξεψύχισμά της τὸ γλυκό. Τὴν ἀνεβάσανε στὴν κρεββατοκάμαρα τοῦ Ἀντρέα. Τὴν καθίσανε ἀπάνω στὴν πολθρόνα της. Τὰ παιδιά, ὁ Ἐρνέστος κ' ἡ Μοιρίτα, μόλις ποὺ κοιταχτήκανε, νοιώσανε καὶ τὸ δυστύχημα συνάμα καὶ τὴν ἐφτυχία τους ποὺ τὴ χρωστούσανε τῆς Κατινούλας. Δυὸ λόγια μονάχα τῆς ψιθύρισε ὁ Ἐρνέστος στάφτι κ' ἔσπασε στὰ δάκρια ἡ Μοιρίτα. Γονατίσανε κ' οἱ δυό τους μπροστὰ στὴν Κατινούλα.

Εἴτανε ἀφανισμένη, ξεθεωμένη. Μὲ τὴ συγκίνηση τὴν τρομερή, μὲ τὴν κούραση, κόπηκε ἡ δύναμή της. Μήπως δὲν τὄννοιωθε κιόλας πὼς τώρα πιά, ὅπως τῆς τὸ πρόσταζε στὸ γραμματάκι, ἔζησε γιὰ τὴ Μοιρίτα, ἔκαμε ὅ τι ἔπρεπε νὰ κάμῃ καὶ δὲν εἶχε στὸν κόσμο ἄλλη δουλειά ; Καιρὸς νὰ πάῃ πιὰ κι ἀφτὴ καλιά της, μὲ τὸν Κύριο, μὲ τὴν Κυρία. Τὸ πρόσωπό της γαλήνη μονάχη. Μὰ μιλοῦσε μὲ κόπο. Ἡ ἀνάσα της λιγοστή, λιγοστή.

—«Τὸν ἀφέντη...νὰ θυμᾶστε...τὸν ἀφέντη..... πάντα...Τὴ μαννούλα σου, Μοιρίτα μου... Ἐμένα, δὲν πειράζει... Ὁ ἀφέντης τἄβαλε... ὅλα... ὅλα σὲ τάξη. Νἀγαπιέστε... Μοῦ τὄλεγε κι ἀφτό... πὼς ὁ κανόνας τῆς ζωῆς εἶναι ἡ ἀγάπη...Σᾶς ἀγαπῶ, σᾶς ἀγαπῶ καὶ τὰ δυό».

Τῆς φιλήσανε ὁ καθένας τους γονατισμένοι τους ἕνα χέρι. Δὲ ζοῦσε πιά. Ἡ μέρα ὄξω θεόλαμπη κ' ἔβλεπες ἀπὸ τὸ παράθυρο τὸν οὐρανὸ ποὺ φεγγοβολοῦσε. Θέαμα σπαραχτικὸ καὶ σπάνιο, θέαμα μοναδικό, μὲ τὴν ξεψυχισμένη ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὴν Κατινούλα, μὲ τὰ νιοκαγαπημένα τὰ παιδιά της ἀπὸ τἄλλο μέρος—σὰ νὰ θώραες ἄξαφνα μέσα στὰ χαράματα τῆς ἀβγῆς ἕναν ἥλιο ποὺ βασιλέβει.

Ἀρχινημένο κεριακή, δεκάξη τοῦ Ἀπρίλη 1905 ἡ ὥρα δώδεκα καὶ τριάντα στὸ Παρίσι, μιὰ καὶ πενήντα πέντε στὴν Ἀθήνα· τελειωμένο τρίτη, δεκοχτὼ τοῦ Σταυροῦ 1906, ὥρα πέντε παρὰ πέντε στὸ Παρίσι, ἕξη καὶ εἴκοσι στὴν Ἀθήνα.

ΤΕΛΟΣ

—Ἡ συνέχεια τοῦ Μικρομέγα στ' ἄλλο φύλλο.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ
ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ 31 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1907

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ

			31 Ὀκτωβρίου 1907	30 Σεπτεμβρίου 1907
Ταμεῖον	Εἰς μεταλλικὸν	Δρ.	4,455,891.55	4,416,939 21
	Εἰς Τραπεζικὰ γραμμάτια Ἰονικῆς Τραπέζης	»	454,400.—	252,105.—
	Εἰς κερματικὰ γραμμάτια δίδραχμα καὶ μονόδραχμα	»	1,967,408.—	1,917,529.—
Ἐξωτερικοὶ λ)σμοί.	Ἀντίτιμον μεταλλικοῦ εἰς τὸ Ἐξωτερικὸν	»	40,385,870.81	39,551,657.42
	Προϊὸν ἐκδοθέντ. Ἐθν. Δαν. εἰς γρ. Ἑλλ. Σιδ. 4% τοῦ 1902	»	8,523,420.25	8,837,454.25
Δάνειον πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἐπὶ ἀναγ. κυκλοφ. Τραπ. Γραμμ.		»	64,778,575.42	64,778,575.42
» πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν διδράχμων καὶ μονοδράχμων.		»	10,500,000.—	10,500,000.—
Ὁμολογίαι ἐθνικῶν δανείων	Εἰς χρυσὸν Δρ. 24,709,759.10 Εἰς Τραπ. Γραμμάτια » 28,025,027.50	»	52,734,786.60	52,734,780.60
Ἐθνικὸν «Γεωργικὸν Θεσσαλικὸν» Δάνειον		»	1,167,357.60	777,112.45
Ἐντοκα γραμμάτια Ἑλληνικοῦ Δημοσίου εἰς τραπ. γραμμάτια		»	2,810,666.66	2,810,666.66
Προεξοφλήσεις		»	23,589,148.23	24,469,864.70
Καθυστερήσεις προεξοφλήσεων		»	3,046,701.90	3,139,184.23
Δάνεια καὶ ἀνοικτοὶ λ)σμοὶ ἐπὶ ἐνεχύρῳ χρηματογράφων.		»	15,270,485.48	13,362,446·33
Δάνεια ἐπὶ ἐνεχύρῳ ἐμπορευμάτων		»	7,212,985.98	5,431,587.38
Δάνεια καὶ ἀνοικτοὶ λ)σμοὶ ἐπὶ ὑποθήκῃ		»	67,312,453.17	68,919,282 06
Δάνεια εἰς δήμους, λιμένας καὶ λοιπὰ νομικὰ πρόσωπα.		»	45,915,993.35	46,234,148.55
Χορηγήσεις εἰς γεωργοκτηματίας		»	13,299,790.50	13,835,738.30
Καθυστερήσεις χορηγήσεων εἰς γεωργοκτημ.		»	5,054,924.50	5.153,373.71
Μετοχαὶ εἰς ἐγχωρίους ἑταιρείας		»	4,928,757.—	4,928,757.—
Συμμετοχὴ εἰς Τράπεζαν Κρήτης		»	1,500,000.—	1.500,000.—
Ὁμολογίαι λαχ. δαν. Ἐθν. Τρ τῆς Ἑλλάδος 2 1/2 % εἰς τρ. γρ.		»	1,449,997.50	1,489,977.50
Τοκομερίδια ἐν γένει		»		
Καταστήματα Τραπέζης καὶ κτήματα ἐξ ἀναγκαστικῶν ἐκποιήσεων		»	8,464,010.32	8,453,440.82
Ἀπαιτήσεις ἐπισφαλεῖς		»	2,979,887 63	2,953,678.08
Ἔξοδα ἐγκαταστάσεως (ἰδίως δαπάνη κατασκευῆς Τραπεζ. Γραμματίων).		»	1,575,547.28	1,574,296.28
Διάφοροι λογαριασμοὶ		»	4,583,868.49	3,658,600.23
Διεθνὴς Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ λ)σμὸς ὑπηρ. Ἐθν. δαν. εἰς χρυσ.)		»	5,821,749.09	5,445,303.56
		»	4,155 38	
Λογαριασμοὶ τρίτων ἐν τῷ ἐξωτερικῷ		»	1.361,920.—	1,361,920.—
Λ/σμὸς ἐξαγορᾶς συμμετοχῆς Κυβερνήσεως εἰς κέρδη Τραπεζ. Γραμματίων		»	880,000.—	880.000.—
Ἐξαγορὰ προνομίου Προνομ. Τραπέζης Ἠπειροθεσσαλίας		»	250,000.—	250,000.—
Προμήθεια τροπῆς λαχειοφόρου δανείου (εἰς Τραπεζικὰ Γραμμάτια)		»	676,651.29	535,588.71
Διάφορα		Δραχ.	402,657.403.98	400,154.013.50

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ

Μετοχικὸν κεφάλαιον.		Δρ.	20,000.000.—	20,000,000. —
Ἀποθεματικὸν κεφάλαιον τακτικὸν καὶ ἔκτακτον		»	13,500,000,—	13,500,000 —
Τραπεζικὰ Γραμμάτια ἐν κυκλοφορίᾳ:		»		
α') διὰ λογαριασμὸν τῆς Κυβερνήσεως.	Δρ. 64,778,575,42			
β') » » τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης.	» 63,208,773.51	»	127,987,348.93	128,512,356.18
Κερματικὰ γραμμάτια δίδραχμα καὶ μονόδραχμα		»	10,500,000.—	10,500,000 —
Καταθέσεις ἄνευ τόκου εἰς μεταλλικὸν		»	8,971,612.60	9,635,411.96
Καταθέσεις ἄτοκοι		»	16,106,129.65	15,841,188.96
Ἐπιταγαὶ πληρωτέαι		»	787,176.53	1,261,584.83
Μερίσματα πληρωτέα		»	260,185.—	399,930.—
Καταθέσεις Δημοσίου πρὸς χορήγησιν δανείων κατὰ τὸν ΒΦΜ' Νόμον		»		
Διεθν. Οἰκονομ. Ἐπιτροπὴ λ)σμὸς καταθ. ἐκ δημ. ὑπεγγ. προσόδων.	Εἰς χρυσὸν Δρ. 1,190,378.84 Εἰς τρ.γρ. » 7,312,610.63	»	8,502,989.47	5,531,847 40
Ὑπηρεσία Ἐθνικῶν Δανείων εἰς χρυσὸν		»		40.713.97
Ὑπηρεσία Ἐθνικῶν δανείων εἰς τρ. γραμ.		»	328,258.50	368,046.60
Καταθέσεις δημοσίου εἰς χρυσὸν		»	2,024,567.57	2,768,180.79
Καταθέσεις Δημοσίου εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια κατὰ τὸν Νόμον ,ΒΨΕ'		»	23,803.59	123,803.59
Ἔντοκοι κατ θέσεις Δημ. εἰς χρυσ. διὰ τὴν κατασκ. τοῦ Σ.Π.Δ.Σ.		»	8,523,420.25	8,837,454.25
» » » » τρ. γραμμ. » » »		»	25,179,89	118,727.89
Καταθέσεις ἐπὶ τόκῳ		»	103,687,320.24	102,221,181,53
Λαχειοφόρον Δάνειον Τραπέζης 3 % εἰς χρυσὸν		»	43,115,820.—	43,115,820.—
» » » 2 1/2 εἰς τραπεζ. γραμμάτια		»	20,479,200.—	20,479,200.—
Ὑπηρεσία Λαχειοφόρου δανείου Τραπέζης 3 % εἰς χρυσὸν		»	1,365,362.—	1,508,992.—
» » » 2 1/2 % εἰς τραπεζ. γραμμάτια		»	98,670.—	107,832.50
Καταθέσεις Ταμευτηρίου		»	9,088,853.84	8,840,255.44
Λογαριασμοὶ τρίτων ἐν τῷ ἐξωτερικῷ.		»		
Διάφορα		»	7,281,505.92	6,441,486·15
		Δραχ.	402,657,403.98	400,154,013,50

Ἐν Ἀθήναις τῇ 9 Νοεμβρίου 1907.

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Λογιστηρίου
Π. Α. ΚΟΥΤΣΑΛΕΞΗΣ